

Lapsed, kes kõnnivad omapäi...

VÕIMALUSI TÖÖKS
VANEMLIKU
HOOLITSUSETA LASTEGA

ERKI KORP ÜLLY ENN ANU LEPPIMAN

Kõigiti väärt materjal mis koostatud lastekaitsetööd südame ja mõistusega tunnetanud heade asjatundjate poolt. Vanemliku hoolitsuseta lapsed on tähelepanu keskmes nii meil kui teisteski siirdeühiskonna riikides. Kõikjal Eestis on käivitunud projektid, mille abil püütakse leevendada laste probleeme ning osutatakse neile vajalikke teenuseid. Raamat on tubliks näiteks teoreetikute ja praktikute koostööst.

Taimi Tulva

Tallinna
Pedagoogikaülikooli
sotsiaaltöö professor

Raamat on neile, kes tahavad aidata nende asemel, kes peaks aitama.

Tänuväärt raamat.

Toomas Vilosius

EV Riigikogu
Sotsiaalkomisjoni esimees

Käesolev raamat on esimene eestikeelne trükis milles mõiste "tänavalaps" põhjalikult lahti seletatakse. Olulisemaks mõiste defineerimisest tuleb siiski pidada tänavalastega seonduvate probleemide põhjuste otsimist ja võimalike lahenduste leidmist. Selles mõttes pakuvad raamatu autorid mõtlemisainet mitte ainult neile täiskasvanutele, kes oma igapäevatöös lastega kokku puutuvad vaid kõigile, kellele lapse mure võõras pole.

Reet Rääk

Tallinna Linnavalitsuse Sotsiaal- ja Tervishoiuameti
lastekaitse peaspetsialist

EESSÕNA

Austatud lugeja!

Hoiad käes raamatut, mida võib tinglikult nimetada Eesti esimeseks käsiraamatuks, mis peaks vastama küsimustele: kes on "tänavalapsed", kust tulevad "tänavalapsed", kuidas "tänavalapsed" ise näevad ennast meie ühiskonnas ning andma juhtnööre, kuidas on võimalik neid olemasolevaid "tänavalapsi" aidata.

Käesoleva raamatu idee sai alguse sellest, kui Avatud Eesti Fond koostöös Belgia Kuningas Baudouini Fondiga alustas 1998. a suvel ühisprogrammi "Tänavalapsed/Lapsed tänaval". Selle programmi eesmärk on teavitada ühiskonda, et meie kõrval on olemas lapsed, kelle jaoks ei pruugi see ühiskond olla nii roosiline, kui ta meile paistab. Nendel lastel on probleemid, mille lahendamata jätmine on nad viinud olukorrani, kus nende ainsaks koduks on tänav. Käesolev koostööprogramm on konkreetne samm vanemliku hoolitsuseta laste aitamise suunas ning selle abil on loodud ja toetatud mitmesuguseid institutsioone ning organisatsioone, kes töötavad "tänavalastega" või vanemliku hoolitsuseta lastega vabariigi eri piirkonnas.

Käesoleva raamatu võib jagada kolmeks pea-tükiks. Esimeses osas käsitletakse tänavalaste ja vanemliku hoolitsuseta laste teemat teoetiliselt. Selgitamaks Eesti tänavalaste probleeme, on teorialele lisatud lühiülevaade Maailmapanga tänavalaste teemalisest uurimisloost kümnes Ida- ja Kesk-Euroopa riigis, mis leidis aset käesoleva aasta mais ja juunis. Raamatu teises osas kirjeldavad tänava-

lapsed ise oma olukorda ning jutustavad oma tunnetest või tänavale sattumise põhjustest. Kolmanda osa moodustavad ülevaated üheksast projektist, mis on alustanud Avatud Eesti Fondi ja Kuningas Baudouini Fondi toetusel tööd tänavalaste ja vanemliku hoolitsuseta lastega. Need kirjeldatud kogemused on praktilised näpunäited, mida käesoleva käsiraamatu lugejad saavad arvestada oma töös vanemliku hoolitsuseta lastega.

Tahaksin avaldada tänu Anu Leppimanile ja Ülly Enn'ule, kes võtsid oma südameasjaks tänavalaste teemat ka teoreetilisest vaatevinklist uurida ning analüüsida. Raamatu koostajate nimel tänan tänavalaste projektide juhte, tänu kellele valmis esitatud materjalist praktilise kasutamise võimalus. Kahtlemata täname lapsi, kelle lood kirjutasid üles nendega töötavad inimesed. Suur tänu raamatu toimetajale, kirjastajale ning ilmekate piltide joonistajatele. Täname oma ala spetsialistide kommentaare raamatule: Taimi Tulva, Toomas Vilosius, Reet Rääk. Lõpetuseks tahaks tänada Avatud Eesti Fondi, Kuningas Baudouini Fondi, ja Eesti Lastekaitse Liitu ja Tallinna Laste Tugikeskust, tänu kelle toetusele sai käesoleva raamatu väljaandmine võimalikuks.

Kindlasti on käesolev raamat oluline lastekaitsetöö väljund, sest töö vanemliku hoolitsuseta lastega on ja jääb lastekaitsetöö prioriteediks.

Erki Korp, Tallinnas
20. augustil
1999. a.

SISUKORD

EESSÕNA	5
1. SISSEJUHATUS	8
2. TÄHENDUSTE OMISTAMISE TEOREETILISI LÄHTEKOHTI	10
Ülly Enn ja Anu Leppiman	
3. TÄNAVALAPSED KÜMNES IDA- JA KESK-EUROOPA RIIGIS	12
Erki Korp	
4. TÄNAVALAPSED TÄNAPÄEVA EESTIS	16
Ülly Enn ja Anu Leppiman	
4.1 "Tänavalapse" mõiste määratlus	17
4.2 Küsitluse "Minu isiklik definitsioon mõistele tänavalaps" analüüs	28
4.2.1 Tänavalapseks saamise põhjused	29
4.2.2 Tänavaelu kui ainuvõimalus	31
4.2.3 Tegevus tänaval	32
4.2.4 Sõltuvusainete tarvitamine	33
4.2.5 Vanus	34
4.2.6 Tähenduste omistamisest küsitluse tulemuste põhjal	35
5. TÄNAVALAPSED JUTUSTAVAD	36
5.1 Kaspari lugu	36
5.2 Aime lugu	37
5.3 "Ma tahan olla vaba"	38
5.4 Peetri lugu	40
6. PRAKTILISI VÕIMALUSI TÖÖKS VANEMLIKU HOOLITSUSETA LASTEGA: AVATUD EESTI FONDI PROGRAMM "Tänavalapsed/Lapsed tänaval"	42
Erki Korp	
6.1 Tallinna Kesklinna laste oõmaja - projekt "Tänavalt koju ja kooli"	43
Lauri Kurvits ja Eve Palo	

6.2 Kohila laste päevakeskus - projekt "Preventiivne töö lastega Kohila piirkonnas"	46
Kristiina Kuntor	
6.3 Saaremaa laste ja noorte tugikoda- projekt "Tänavalt tuppa"	47
Frantšeska Vakkum	
6.4 Rakvere Pedagoogikakool ja Rakvere Linnavalitsus - projekt "Võimalus paremaks tulevikuks"	49
Kali Kranich ja Mairi Etverk	
6.5 Paide Linnavalitsus- projekt "Tänavalaste varjupaiga loomine Paide linnas"	51
Arne Uusjärv	
6.6 Ontika koolituskeskus - projekt "Ida-Virumaa Laste ja Noorte Infokeskus töös projektiga "Tänavalapsed"	53
Reet Kaldur	
6.7 Pärnu Shalomi Abikeskus - projekt "Millenniumi ohurisk"	55
6.8 Noorte loominguline ühendus Varia Art- projekt "Lapsed tänavalt"	56
Oleg Vares	
6.9 Mittetulundusühing Öökull- projekt "Öökull"	57
Ly Brikkel	
7. KOKKUVÕTE JA SOOVITUSI	58
8. KASUTATUD KIRJANDUS	61

LISAD

TABEL 1. Politseisse toimetatud mitteõppivad ja -töötavad alaealised viimasel viiel aastal	62
TABEL 2. Alaealiste õigusrikkujate andmepangas arvele võetud hulkumist harrastavad ning mitteõppivad ja -töötavad alaealised viimasel viiel aastal.....	62
TABEL 3. Probleemsemad piirkonnad noorsoopolitsei töös: Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu aastatel 1997-1998	62
TABEL 4. Keslinna laste oomaja 1998. a tegevus arvudes.....	63

SISSEJUHATUS

Tänapäeva Eesti sotsiaalprobleemide kajastamisel kasutatakse tihti mõistet "tänavalaps", üha sagedamini ka "laps tänaval". 1997. aasta aprillis toimus konverents "Laps ja vägivald", kus esimest korda Eestis pühendati üks teemade rühm tänavalaste probleemidele. 1997. aasta novembris oli Eesti Lastekaitse Liidu iga-aastase konverentsi alateemaks juba "Lapsed tänaval". Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi ning Avatud Eesti Fondi ja Lastekaitse Liidu algatusel on peetud neli tänavalaste teemalist ümarlauanõupidamist, mille põhieesmärgiks oli tänavalastega töötavate spetsialistide koostöö toetamine. Nii ongi ühiskondlik teadmus tänavalaste temaatikas märkimisväärselt tõusnud - ilmselt on inimestel kas oma kogemuste või meedia info põhjal välja kujunenud isiklik arusaam "tänavalapse" mõistest - ometi puudub ühtne ja ametlik definitsioon. Rääkides tänavalapsest, kellest me siis õieti räägime? Ühtsete mõistete vajadus ilmneb üliteravalt selliste lastega kokkupuutuvate ametkondade vahelises koostöös. Last ümbritsev tugisüsteem peaks kaasama erinevaid teenuseid pakkuvad mittetulundusühingud, kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja, noorsoopolitseiniku jt. Tegelikuses on eelnimetatud võrgustiku osad lapsega mingil moel ka kokku puutunud, kuid nii ühtsele terminoloogiale toetuv arusaam kliendist kui ka oma rollist koostöövõrgustikus on ähmane.

Politseisüsteemis tegelevad lastega põhiliselt noorsoopolitseiameetnikud ning tööjuhendi põhjal registreeritakse andmepanka ainult need alaealised, kes on sooritanud õigusrikkumise (AEF 1999). Ehkki politsei jaoks ametlikel alustel sellist sihtrühma nagu tänavalapsed ei eksisteeri, siiski eeldatakse, et noor, kes ei õpi või ei tööta, veedab suurema osa ajast tänaval. Politsei hinnangul on mitteõppivad või -töötavad lapsed ja noored just need, kellest osa hakkab varem või hiljem varastama ja sooritama õigusrikkumisi selleks, et ära elada või leida oma energiale rakendust (ibid.). Niisiis puudub seaduslik alus lisamaks politsei andmepanka lapsi sellepärast, et nad hulguvad, ei õpi ega tööta, on alahooldatud ning sotsiaalselt tõrjutud. Töö puuduliku vanemliku hoolitsusega lastega on juba lastekaitseinspektorite pärusmaa. Töö efektiivsus sõltub kohalikest võimalustest, aga ka töötaja professionaalsusest ning koostöövõrgustiku toimimisest. Samal ajal peab haridussüsteem arvestust koolikohustust mittetäitvate laste ja noorte kohta, toetudes elanikeregistri andmetele.

Nii ongi just nende laste vajadustele vastamisel, nende olukorra parandamise huvides oluline toetuda fikseeritud teadmusele, seega tuleks esmalt piiritleda mõisted. Tänavalaste kui sotsiaaltöö sihtrühma defineerimise ning ühtsete seisukohtade vajaduse võtab kokku ka 1998. aastal Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi algatusel peetud ümarlauanõupidamine: "Sihtrühmi diferentseeritus ja ulatus: ...teadaolevalt pole sellealaseid põhjalikke ja laiaulatuslikke uurimusi spetsiaalselt läbi viidud." (Kikkas 1998)

Üks ulatuslikum tänavalaste olukorda analüüsiv uurimistöö on Maailmapanga ja Stockholmi ülikooli sotsiaaltöö õppetooli koostööprogramm, mis korraldati Ida- ja Kesk-Euroopa riikides ning millesse kaasati ka Eesti. Tänavalaste probleem on aktuaalne kõikides Ida- ja Kesk-Euroopa riikides. Siiski selgub uurimistulemuste raportist (vt 3. ptk), et paraku ei ole tänavalaste kui probleemi teadvustamine igal pool viinud tõhusate meetmete viivitamatu rakendamiseni.

Esimesed konkreetset sammud Eesti tänavalaste olukorra parandamiseks astus Avatud Eesti Fond, kui kuulutas 1998. aasta suve hakul välja projektikonkursi "Tänavalapsed Lapsed tänaval", millest oodati osa võtma selles valdkonnas juba tegutsevaid valitsusväliseid organisatsioone ning ka kohalike omavalitsuste päevakeskusi. See programm hõlmab Sorose fonde Ida- ja Kesk-Euroopas, kaasa arvatud Eesti, Läti, Leedu, Makedoonia, Poola, Tsehhi, Slovakkia, Ungari, Bulgaaria, Rumeenia, koostööpartneriks on Belgia Kuningas Baudouin

Fond. Programm hõlmab kahte tegevusaastat ning selle käigus antakse rahalist toetust erinevatele mittetulundusühingutele ja hoolekandeesutustele, korraldatakse ühiskoolitusi, kus projektijuhid omandavad vajalikke teadmisi ja kogemusi oma ideede paremaks teostamiseks.

Siinkohal on heameel väita, et Avatud Eesti Fond on alustanud tööd selles valdkonnas ning loodab, et teiste sarnaste eesmärkide nimel tegutsevate organisatsioonide ja kohalike omavalitsuste koostöös õnnestub probleem ka leevendada, et koostöövõrgustiku loomise teel suudetakse parandada praegust olukorda ning saadakse ülevaade olemasolevatest tänavalastest.

Erki Korp
Ülly Enn
Anu Leppimann

2.

TÄHENDUSTE OMISTAMISE TEOREETILISI LÄHTEKOHTI

ÜLLY ENN, ANU LEPPIMAN

Tänavalaps, laps tänaval, vanemliku hoolitsuseta laps, kodutu laps - need on vaid mõned näited mõistetest, mida eri autorid (vt nt Eik 1998, Korp 1998) on kasutanud Eesti sotsiaalprobleemide käsitlemisel. Süvenedes probleemi ilmneb mõistete kasutamise ebaselgus ning täpsema määratlemise raskus. Kas tänavalaps võib ühtlasi tähendada ka last tänaval? Kas tänavalaps ei olegi seesama vanemliku hoolitsuseta jäänud laps ning milliste tingimuste alusel eristada tänavalast kodutust lapsest...?

Käesoleva peatüki keskseks mõisteks on "tänavalaps" ning eesmärgiks on avada selle mõiste sisu, et võetaks ühtne seisukoht terminite kasutamise suhtes. Enne, kui asuda analüüsima mõistete sisu erinevusi, tuleks mõista tähenduste omistamise üldisi seaduspärasusi.

Nimetades tänavalast või last tänaval, peetakse põhimõtteliselt silmas last/noort, kes enamiku oma ajast veedab tänaval. Sellise lapse toimetulekukeskkond piirdub peaaesjalikult tänavaga, samal ajal kui enamiku laste tegevuspiirkond, aga ka toimetulekuressid on avaramad, ulatudes tänavalt ka kodu- ja koolikeskkonda. Nii võikski määratlemise esmaseks lähtekohaks olla lapse limiteeritud võimaluste tunnistamine. *Ühiskonna* suhtumise kujunemist ning sellest tulenevat mõju lapse identiteedile aitab selgitada Georg Herbert Meadi sümboolse interaksionismi mudel (Tulva 1996). Mead tõestab oma mudeliga ühiskonnas toimivate protsesside ning kujunevate suhete vastastikuse mõju seaduspärasusi. Meadi järgi sünnib laps sotsiaalsesse ja füüsilisse kesk-konda, kust hangib nii varjatud kui avalikke käitumisviise, mis omakorda mõjutavad ja kujundavad nii mikro- kui makrokeskkonda (ibid.).

Tõepoolest, analüüsides ühiskonna suhtumist tänaval aega veetvatesse lastesse, leiab Meadi mudel kinnitust. Elu tänavatingimustes ja -reeglite järgi sünnib last üldiste väärtushinnangute põhjal taunitud tegudele: varastamine, kerjamine jms. Teisalt on just need käitumisviisid ilmselt põhjuseks, miks suhtumine sellistesse lastesse võib tihtipeale olla negatiivse (tõrjuva) varjundiga. Siit nüüd edasi arutledes, nn lumepalliefekti silmas pidades, jõuame järeldusteni, mida (mitte küll teoreetilise mõttearenduse vaid praktilistele uurimistulemustele toetudes) ka USA teadlane Elisabeth Timberlake on kinnitanud. Ajutistes ööbimiskohtades elavate laste ja nende perede seas nelja aasta jooksul korraldatud

uurimistulemuste põhjal kirjeldab Timberlake, kuidas ühiskonna suhtumine omakorda peegeldub laste arusaamas iseenda rollist suhetes ümbruskonnaga (Timberlake 1994). Ta väidab, et peale selle, et lapsed jäävad ilma igapäevaseks eluks vajalikest tingimustest, kogevad nad ka ümbruskonna negatiivset suhtumist, mis kokku-võttes ründab eneseväarikust ja eneseväärtustunnet (*ibd.*). Läbielatu mõjutab tugevalt lapse emotsionaalset seisundit - neid iseloomustab suurenenud tundlikkus, haavatavus, kartlikkus, tohutu kaotuse ja lootusetuse tunne (*ibd.*).

Sümboolse interaktsionismi toimimist seletab Mead kolme põhilise aspekti kaudu. Esiteks: inimese tegevus on alati tähenduslik ning seda eelkõige talle endale. Kui tänaval ruttav täiskasvanu mõtiskleb, et mida see laps sihitult hulgab, siis selle lapse jaoks on tema tegevus mõtestatud tähendusega, olgu selleks emotsionaalsete vajakajäämiste kompensatsioon või enese ülalpidamiseks vajaliku otsimine. Nii avaldubki tähenduslikkus Meadi arvates eelkõige sotsiaalsete mõjutuste ja suhtlemise kaudu. Tänaval aega veetvate lastega juttu ajanud inimesed on kindlasti kuulnud südantlõhestavaid lugusid igapäevasest elust, rasketest pereolu-või hoopis sellest, kuidas laps pärast pikka koolipäeva veel õdede-vendade ja/või vanemate ülalpidamiseks raha teenima peab. Tegelikuses ei ole laps võib-olla juba mitu kuud kooli jõudnudki. Ning päeva jooksul teenitud raha kulub maiustuste, tubaka või liimi ostmiseks.... Lapse valetamismotiivi on lihtne mõista: vale informatsioon ja manipuleerimine on karmides tänavatingimustes toimetulekut toetavateks käitumisviisideks.

Mead soovib tähendusi käsitleda protsessina. Protsessi tegevusi tõlgendatakse seejuures sümbolite nagu keele, liigutuste, miimika jms abil. See, kuidas üht või teist nähtust tajutakse, ei sõltu üksnes nähtuse välistest esinemistingimustest, vaid ka tajuja hoiakutest, mida võiks seletada indiviidi kalduvusena reageerida keskkonna teatud aspektidele teatud viisil. Need inimese sise-muutujad, nii püsivaks kujunenud kui hetkehäältestused, on väga tähtsad, kuivõrd võivad oluliselt mõjutada ja muuta tajusid (Bachmann, Huik 1989). Erinevates uurimistöödes (nt Uznadze) on tõestatud valikulise interpreteerimise võimalust (*ibd.*). Mõistete sisu uurimisel toetume erinevate inimeste tõlgendustele, nende isiklikele arusaamadele mõistest "tänavalaps". Kuidas sellised arusaamad kujunevad?

Kahtlemata mõjutavad hoiakute tekkimist teatud kogemused, kuid ettekujutus tänapäeva Eesti tänavalapsest ei teki ilmselt mitte ainult isiklike kogemuste põhjal. Ühiskonnas on palju erinevaid üldtuntud hoiakuid ja arvamusi, mis enamasti tuginevad n-ö tavaarusaamadele.

Mõistmaks üldlevinud arusaamade kujunemist tuleks toetuda prantsuse sotsiaalpsühholoogi Serge Moscovici sotsiaalsete representatsioonide teooriale (Rämmer 1997). Moscovici järgi on sotsiaalne representatsioon "teatud inimkoosluse poolt käitumise ja omavaheliste kokkupuudete tagajärjel loodud üksikasjalik ettekujutus sotsiaalsest objektist" (*ibd.*, lk 2589). Nii võimaldavadki teatud sotsiaalsele rühmale iseloomulikud tunnused individuaalseid erinevusi kõrvale jättes üldistada ning teatud piirini seda nähtust ning selle tähendust kirjeldada. Moscovici arvates tuleb ettekujutusi ja arusaamu uurida just sotsiaalses keskkonnas, sest nad juurduvad suhtlemisel. Teooriat käesolevas töös rakendades uurisimegi "tänavalast" iseloomustavaid tunnuseid, samuti selle sõna tähendusi mitmesuguste elualade inimeste (küsitlusele vastajate) arvamuste põhjal.

Hoiakud ning sotsiaalsed representatsioonid on "kuidagi" omavahel seotud - kuidas siis? Colin Fraser on sotsiaalseid representatsioone käsitlenud struktureeritud hoiakute süsteemina (*ibd.*). Siiski mitte kõik teatud inimrühma liikmete vaated ei avaldu sotsiaalse representatsioonina - eristatakse ka individuaalseid hoiakuid.

Oleme juba maininud, et tänapäeva Eesti sotsiaalprobleemide käsitlemisel kasutatakse tihti mõistet "tänavalapsed". Seega, kui mingit nähtust on küllalt kaua meedias arutatud, kujuneb paljudel inimestel selle kohta oma arvamus. Kindlasti kinnistuvad avalikes aruteludes kasutatavad mõisted ning väited ka ühiskonnaliikmete mälus.

TÄNAVALAPSED KÜMNES IDA- JA KESK-EUROOPA RIIGIS

ERKI KORP

Käesolevas peatükis teen kokkuvõtte Maailmapanga raportist, mis on tänavalaste teemalise uuringu tulemus kümne Ida- ja Kesk-Euroopa riigi kohta ning selle korraldas Maailmapank koostöös Stockholmi ülikooli sotsiaaltöö õppetooli ekspertidega 1999. a mais ja juunis. Eestis, Lätis, Leedus, Poolas, Slovakkias, Tsehhis, Ungaris, Bulgaarias, Makedoonias ja Rumeenias korraldatud uuringu eesmärgiks oli uurida tänavalaste probleemi ulatust ning leida tõhusaid meetmeid, mida võtta ette tänavalaste olukorra parandamiseks.

Uuringute käigus intervjueriti nii avaliku sektori kui ka erasektori esindajaid kõigis kümnese eelnimetatud riigis. Kokku intervjueriti 40 avaliku sektori esindajat, peamiselt ministerruumiametnikke, kuid ka teisi avaliku sektori institutsioonide töötajaid. Peale avaliku sektori intervjueriti 60 mittetulundusühingute töötajat, kellest osa töötasid Sorosi fondide ja Kuningas Boudouini Fondi koostööprogrammi "Tänavalaste/Lapsed tänaval" raames toetust saanud mittetulundusühingutes ning osa teistes tänavalastega töötavates mittetulundusühingutes, kes ei ole saanud toetust eelnimetatud programmist.

Uuringutulemused ei võimalda esitada konkreetseid numbreid, mis annaksid vastuse iga uuritud riigi tänavalaste arvu kohta. Intervjuerijate arvates on positiivne, et tänavalaste küsimust, kui kasvavat probleemi on hakatud teadvustama ning ühtteist on ka probleemi lahendamiseks ette võetud. Uuringust selgub, et avalik sektor ja erasektor näevad probleemi ulatust ning selle leevendamise meetodeid ühtemoodi, kuid alati ei tehta koostööd, sest võimalused selleks on erinevad.

Uurijad pidid tõdema, et tänavalaste arvu on praktiliselt võimatu kindlaks määrata, sest arusaamad tänavalapse mõistest lahknevad. Näiteks Riias on tänavalapsi 400 kuni 4000 ning Rumeenias pakuti selleks arvuks 5000. Definitsioonide puudumine on andnud ka meediale teemaga manipuleerimise võimaluse, sest suuremate numbritega puhutakse juhtum sensatsiooniks. Tänavalapsed on statistiliselt väga raskesti määratletav sihtrühmi - nad elavad tänaval ning nad on väga mobiilsed jne.

Tänavalaste arv hakkas kasvama kõikides uuritavates riikides 1980ndate lõpus või 1990ndate alguses ning praegu kinnitatakse, et see arv suureneb peagi Samas on just viimase kümne aasta jooksul loodud projekte, mis püüavad aidata tänavalapsi ning tulevikus integreerida need lapsed tagasi ühiskonda. Kindlasti suudavad mittetulundusühingud ja avaliku sektori institutsioonid peatada tänavalaste arvu kasvu ning seejärel hakata ka seda vähendama.

Uuringute käigus on Maailmapanga eksperdid arutlenud ka mõiste sisu üle ning selle kohta on eri riikidel erinevad arvamused, kuna mõnes riigis on "tänavalapse" väga kitsapiiriline, teistes jälle suhteliselt lai. Kahjuks ei ole konkreetseid soovitusi või kogemusi Ida- ja Kesk-Euroopa põhjal välja toodud, kuid on lisatud näide Lõuna-Ameerika kohta, kus tänavalaste probleem on eksisteerinud aastaid ning mõningaid meetmeid on ka rakendada hakatud.

Lusk (1992) paigutab tänavalapsed nelja kategooriasse:

1. Vaesed, töötavad lapsed, kes lähevad ööseks koju. Nad toetavad oma perekondi rahaliselt. Nad käivad koolis ning nad ei riku seadust.
2. Iseseisvad töötavad lapsed, kellel on nõrk side oma perekondadega. Nad puuduvad aeg-ajalt koolist ning on juba sattunud kuritegelikule teele.
3. "Tänavaperekondade" lapsed, kes elavad koos vanematega tänaval.

4. Tänavalapsed, kes on täielikult eraldunud oma peredest. Nad on tõelised tänavalapsed.

Ida- ja Kesk-Euroopa riikide puhul toodi välja erinevaid tänavalaste kirjeldusi, millele need lapsed võiksid või peaksid vastama. Mõned märksõnad, millega iseloomustati tänavalapsi: nad on kontrolli alt väljas; nad ei viibi kodus pärast kooli; lapsed, kes veedavad oma aega metroos, tagahoovides; nad on kodutud; mõned neist viibivad kodus vaid öösiti; vanemad ei hoolitse oma laste eest; nende laste õigusi on kuritarvitatud; nad tarvitavad alkoholi ja narkootikume; nad on ohvrid igas mõttes; tänavalaps – väärkoheldud laps jne.

Uurides lähemalt, kes on need tänavalapsed, selgus, et nad on 3-18aastased lapsed, kusjuures suurem osa neist on 10-15 aastased. Enamik tänavalastest ehk umbes kolm neljandikku on poisid, tüdrukute olukorda on palju raskem iseloomustada, neid on vähem ning nad käituvad nagu poisid. Tänavalapsed veedavad enamiku ajast tänavatel, mõni on elanud isegi kuus aastat tänavamiljões. Tavaliselt tarvitatakse alkoholi, nuusutatakse liimi, nooremad kerjavad, vanemad varastavad ja röövivad, neid on väärkoheldud, tihti ka seksuaalselt, nende hulgas on ka lapsprostituute.

Pereolukorda uurides selgus, et tegelikkuses on lastel perekonnad olemas, kuid tihtipeale on need vaesed, toimetulekuraskustega, nõrgenenud sotsiaalvõrgustikuga pered, kus esineb erinevaid probleeme (nt alkohol, töötus) ning laste kasvatamine käib vanematele lihtsalt üle jõu.

Haridussüsteemi analüüsimisel tähtsustad kooli, kui nende laste sidujat ühiskonnaga. Uuringust selgus, et enamik tänavalapsi on käinud koolis paar aastat järjepidevalt, edaspidi aina harvemini ning lõpuks nende laste kooliskäimine jääb pooleli. Ükski senine koolisüsteem ei suuda pakkuda õpilastele haridust ning võimalusi vastavalt nende soovidele, mõnikord on olnud probleemiks ka pikapäevajärgse või muu koolipäevajärgse vaba aja sisustamise võimaluse ärajäämine finantseerimisraskuste ning haridussüsteemi reorganiseerimise tõttu. Haridussüsteemi analüüsimisel tunnistati ka koolide vähest huvi õpilaste vastu, kes koolis käivad ning tihti ei kaasata õpilasi õppetegevusse st õpetaja peab monoloogi. Selline suhtumine õpilastesse ei motiveeri neid koolis käima ega õppima.

Analüüsidest hoolekandeesutuste seost tänavalastega, selgus, et tänavalapsed on väga tihedalt seotud või olnud seotud hoolekandeesutustega. Paljud neist on viibinud hoolekandeesutustes ning suur hulk tänavalapsi on nn jooksus hoolekandeesutuste lapsed, kes ei ole rahul hoolekandeesutuste eluoluga. Kindlasti aitaks hoolekandeesutuste probleeme lahendada asutuste funktsioonide, kasvatusmetoodika, personali ning miljöo muutmine või ümberkujundamine lapse vajaduste järgi.

Mis puudutab rahvuslikku aspekti, siis näiteks Balti riikides domineerivad vene rahvusest tänavalapsed ning riikides, kus elab palju mustlasi, on tänavalasteks valdavalt mustlaslapsed, eriti Makedoonias ja Bulgaarias. Kindlasti tuleks arvestada eri rahvusrühmade osakaalu tänavalaste probleemides ning võtta vastavad meetmed, et ennetada ning aidata tänavalapse staatusesse sattunud eri rahvustest lapsi.

Võrreldes neid linnu ja piirkondi, kus tänavalapsed asuvad, siis selgub, et tegemist on suurlinnade ning enamasti pealinnade probleemiga. Väiksemates linnades ja piirkondades leidub samuti tänavalapsi, kuid nende puhul peab olema ettevaatlik tänavalapse definitsiooni kasutamises, sest laiemas tähenduses võib ka probleemsete perede lapsed panna tänavalapse staatusesse. Tänavalapsed on väga mobiilsed, nad liiguvad linnast linna, sõltuvalt aastaajast ning üritustest, mis erinevates linnades või kohtades toimuvad. Tänavalaste liikuvus peaks andma alust ka tänavalastega töötavate spetsialistide koostöövõrgustiku loomisele ning välja arendamisele.

Kui analüüsida vanemliku hoolitsuseta laste olukorda uuritud riikide seisukohalt, siis selgub, et kõikides riikides on pööratud tähelepanu sellele sihtrühmale. Samal ajal ei ole tänavalapsed otseseks sihtrühmaks, tähelepanu keskpunktis on perepoliitika ning selle rakendamine. Kõikides uuritud riikides on vastutus liikunud riigi tasandilt kohaliku omavalitsuse tasandile - riik korraldab sotsiaalpoliitikat, kohalik omavalitsus vastutab üksikisiku probleemide eest ja seejuures tehakse ka koostööd. Tihtipeale annab riik ülesandeid, mitte rahalisi vahendeid; ja kohalikul tasandil ei ole spetsialiste, mistõttu kohalik omavalitsus ei saa ka kõiki probleeme

lahendada. Kuid just erinevad mittetulundusühingud täidavad puuduvat rolli ning ülesandeid.

Avaliku sektori esindajad suhtuvad tänavalaste küsimusse positiivselt. Nad arvavad, et tänavalapsed integreeritakse ühiskonda ning probleemil on lahendus. Mittetulundusühingute esindajad ei pea alati probleemi lahendamist võimalikuks ning nad ei ole nii optimistlikud kui avaliku sektori esindajad.

Võimaliku lahendusena nähakse ÜRO lapse õiguste konventsiooni rakendamist, sest kõik riigid on selle ratifitseerinud, nüüd on aeg ka seda täitma asuda. Uuritud riikide seadusandlus on samuti välja arendatud, kuid võib-olla vajaks elanikkond seadusandlusest tulenevate määruste, õiguste ja toetuse saamise võimaluste laiemat tutvustamist.

Mittetulundusühingute projekte analüüsid võib välja tuua nende paindlikkust, nad on loominguks ja pakuvad erinevaid lahendusi laste probleemidele. Olemasolevaid projekte on raske kirjeldada, kuid olemuse järgi võib nad jagada kolmeks:

- 1) projektid, mille põhiülesanneteks on tänavalaste kohta andmete kogumine, kontakti loomine, inimväärse eluolu pakkumine ning kokkuvõttes nende tänaval elamise leevendamise;
- 2) projektid, mis pakuvad päevakeskuste näol erinevaid laste vaba aja sisustamise võimalusi (sh õppetöö), peale selle pakutakse materiaalselt toetust, toitu, vajaduse korral arstiabi;
- 3) projektid, mis on seotud varjupaikadega, mis pakuvad ulualust kodututele lastele ning kuhu saab lapse elama paigutada pärast kodust lahkumist, et lahendada tekkinud probleeme vanematega jt. Kohati on varjupaikadel ka rehabiliteerija roll.

Kuigi olemasolevad projektid võib tinglikult jagada kolme rühma, on siiski paljude projektide puhul tegemist kombineeritud variantidega kus väärtustatakse lapse haridustee ning valmistatakse teda ette iseseisvaks eluks. Mittetulundusühingud kaasavad laste probleemide lahendamisse ka perekonna, lapsevanemad, kuid alati seda ei tehta, põhjuseid on igasuguseid. Projektide tööd analüüsid võib välja tuua selle, et osa projektidest on suunatud professionaalse sotsiaaltöö välja arendamisele ning teised tegelevad pelgalt abi ja heategevusega. Avalik sektor peab igati vajalikuks mittetulundusühingute tööd, kuid projektide nõrgaks kohaks peetakse pikaajalise perspektiivi puudumist ning ebakindlust rahastamisel. Töö tänavalastega nõuab järjepidevust ning kindlaid eesmärke.

Kokkuvõetult võib öelda, et Maailmapanga _ uuring kümnes Ida- ja Kesk-Euroopa riigis oli vajalik, et hinnata tänavalaste probleemi käsitlemise praegust olukorda. Uurijad nendivad, et tänavalapsed on ainult osa riskilaste ja toimetulekuta perede probleemist. Tänavalapsed on osa ühiskonnast, kuid ühiskond võtab neid "jäämäe tipuna", mis on nähtav, kuid tegelikult on probleemid palju sügavamad ning tõsisemad. Üheks tõsisemaks probleemiks on vaesus, mis mõjutab perekonna toimetulekut ühiskonnas, vaesuse tõttu satuvad lapsed tänavale, perekonda iseloomustab krooniline toimetulematus. Riik peaks kindlustama pikaajalise strateegia selle probleemi lahendamiseks. Probleemi edukateks lahendajateks võivad olla nii kohalikud omavalitsused kui ka erinevad mittetulundusühingud.

Maailmapanga arvates peaks efektiivne strateegia olema kolme-etapiline:

1. Primaarne preventatsioon:

Riigi sotsiaalpoliitika peab olema suunatud just perekonna toetuseks. Samuti tuleb tagada lastele kooliharidus. Vanemate jaoks tuleb korraldada erinevaid toimetulekuõpetuse projekte.

2. Sekundaarne preventatsioon:

Tõsta kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste hulka ja kvaliteeti. Rohkem peab rõhku panema

tugiisikute ja pere süsteemi loomisele, peab ellu viima perekonna nõustamise ja rühmatöö projekte.

3. Konkreetset abiprojektid:

Erivajadustega laste, eriti tänavalaste projektide loomine. Luua alternatiive hoolekande asutustele. Projektid peavad olema pikaajalised, järjepidevad, tuleks välja arendada järelvalve ning hindamissüsteem projektide efektiivsuse mõõtmiseks. Määravat osa etendavad vanemate kaasamine ning kasupereprojektid.

4.

TÄNAVALAPSED TÄNAPÄEVA EESTIS

ÜLLY ENN JA ANU LEPPIMAN

Olles Maailmapanga raporti toel analüüsinud tänavalastega seonduvat Ida- ja Kesk-Euroopa riikides, suundume nüüd probleemi lahkamisele tänapäeva Eestis.

1996. aastal algatatud tänavalaste teemalise uurimistö (Enn, 1997) tulemustes juhitakse tähelepanu teguritele, mis raskendavad ühtsete seisukohtade võtmist probleemi tähenduse ning võimalike lahenduste määratlemisel.

Üheks põhjuseks on mõiste "tänavalaps" sedavõrd erinevad määratlused. Kahtlemata tulenevad terminoloogia erinevused probleemi iseloomust ning avaldumise viisist, mis näiteks riigiti erinevad. Kui Brasiilias soosivad ilmastikutingimused elamist/ööbimist otse tänaval, seega ka kodutute laste toimetulekut, siis Eesti külm ja niiske kliima pigem raskendab tänavakeskkonnas hakkama saamist - mingisugune asukoht peab talve üleelamiseks neil lastel ikkagi olema.

Nii rõhutataksegi eri riikides korraldatud uuringute (vrd Euroopa Nõukogu 1994 ja Timberlake 1994 jt) toel mõiste kultuurilist eripära: tänavail aega veetvate laste kui nähtuse iseloom ja ulatus erinevad märkimisväärselt piirkonniti/riigiti. Sellest tuleneb ka sihtrühmi kirjeldavate definitsioonide lahknemine. Need ulatuslikud erinevused on kindlasti üheks põhjuseks, miks on sedavõrd raske kindlaks teha tänavalaste arvu kogu maailmas. Maailma Tervishoiu Organisatsiooni hinnangul on maailmas ligikaudu 10 kuni 100 miljonit last, keda küll varieeruvate definitsioonide, kuid põhiliste iseloomulike tunnuste põhjal võib nimetada tänavalapseks (WHO 1995). UNICEF on tänavalaste koguarvuks maailmas nimetanud 30 kuni 100 miljonit (Mermet 1995). Kui lisada, et aastatel 1976-1992 on hooletusse jäetud ja/või (seksuaalselt) ära kasutatud laste ning noorte arv kogu maailmas kolmekordistunud (Albert, Barth 1996), siis kas Alberti ja Barth'i kirjeldatud "hooletusse jäetud lapsed" tähendab sedasama, mis UNICEFi ja Maailma Tervishoiu Organisatsiooni sihtrühm "tänavalapsed"?

Tänapäeva Eesti vastavast statistikast rääkides takerdume jällegi sihtrühma defineerimise probleemidesse. Illustreerigu seda järgnevad näited:

"Paljud tänavalaste projektides töötavad inimesed, ka noorsoopolitseinikud ja lastekaitsetöötajad, on tänavalaste reaalseks arvuks Tallinna linnas pakkunud 100 kuni 200 last. Mujalt Eestist saame võib-olla teist samapalju juurde, seega 200 kuni 400 last" (Korp 1998, lk 14).

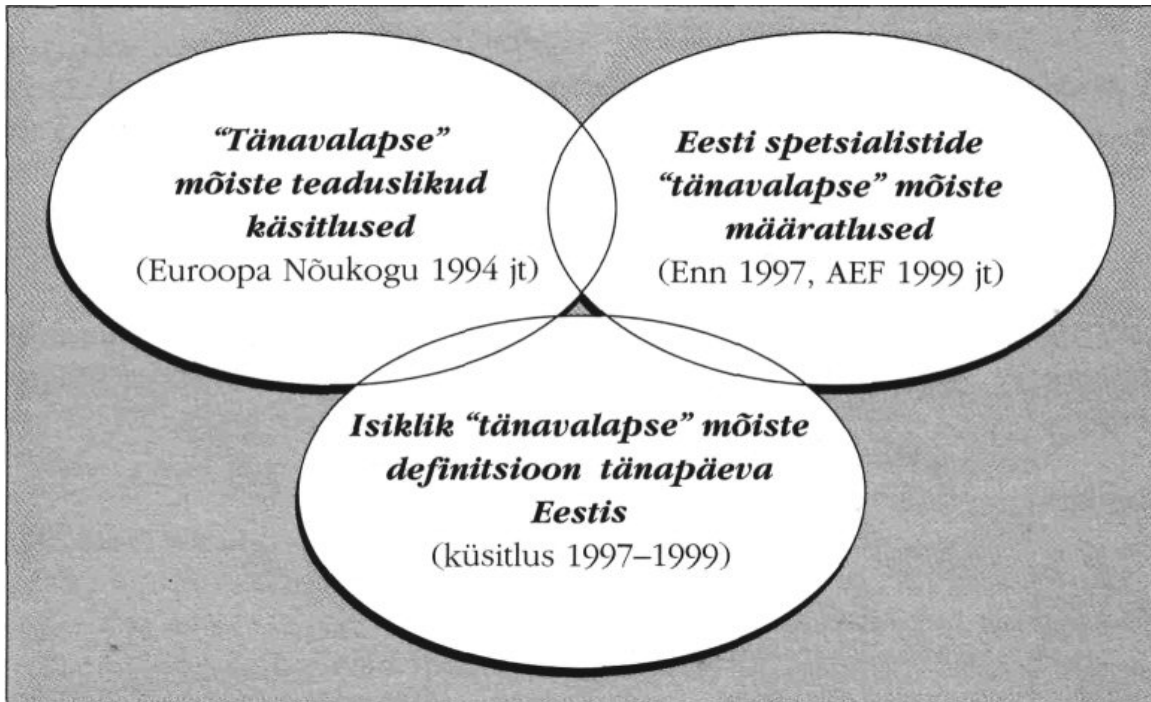
Samal ajal ehmatab Sõnumileht üldsust artikliga "5000 last elab tänaval" (Jakobson 1998). Kahjuks piirdubki tänapäeva Eesti ajakirjanduse roll tänavalaste temaatika käsitlemisel paljuski shokeerivate, ent ka pealiskaudsete andmete avaldamisega. Artikkel toetub Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkaitse osakonna juhataja Milli Kikkase arvamusele, et Eestis on tänavalapsi alla kümne (*ibid*). Kikkase hinnangul õigustab see, et tänavalapseks

saab pidada seda last, "kelle vanemate kohta puuduvad andmed ning kelle voodi ja kodu asub prügimäel" (*ibid.*). Tema arvates on õigem rääkida pigem lastest tänaval kui tänavalastest.

Mida oligi tarvis tõestada? Et süüvida probleemi olemusse, tuleks esmalt mõiste sisust aru saada - millises tähenduses kasutatakse mõistet tänavalaps.

Sotsiaaltöö arengu seisukohalt on mõiste sisu uurimine oluliseks terminoloogia ühtlustamise eelduseks, mis omakorda on probleemi ulatuse määratlemise aluseks, kui toetuda statistilistele andmetele. Enne kui püstitada eesmärk loendamiseks, tuleks selgeks teha: keda loendama hakatakse...

Probleemi asetusest, milliste allikate põhjal käesolevas raamatus mõistete sisu võrreldakse annab ülevaate järgmine joonis.

JOONIS 1. MÕISTE "TÄNAVALAPS" MÄÄRATLUSE KUJUNEMINE TÄNAPÄEVA EESTIS

Ühelt poolt on aluseks ingliskeelsetest uurimistöödest lähtuv teaduslik probleemikäsitlus (Euroopa Nõukogu 1994, Timberlake 1994). Eesti puhul oluliste tunnuste välja selgitamiseks oleme kasutanud lastekaitsetöötajate ning sotsiaalprojektide juhtide määratlusi ning erinevate elualade esindajate isiklike "tänavalapse" mõiste definitsioone (Avatud Eesti Fondi ümarlaanõupidamine 1999, Leppiman ja Enn 1998b).

4.1 "Tänavalapse" mõiste määratlus

Tänaval aega veetvate laste kirjeldamisel rõhutatakse kõige sagedamini kolme elutingimustest tingitud tunnust:

1. Riietus. Sellise lapse tunneb ära räpastest kehakatetest, tema riided on pesemata. Sageli ei vasta lapse riietus ega jalanõud ilmale. Kui laps on soojadest riidetest välja kasvanud, siis on ta sügisel-talvel sunnitud oma elukohta/koju (milline iganes see siis ka ei oleks) jääma. Kevadel ilmuvad esimeste soojade ilmadega välja ka tänavalapsed.

2. Kodutus. Eesti kliimatingimusi arvestades on neil peredel ja lastel küll elukoht, mida nad ehk koduks nimetavad, kuid tegelikult on asi kodust kaugel. Nende laste jaoks võib koduks olla näiteks paneelilammutkelder, mahajäetud lagunenu majaosa või kuur. Sellistesse n-ö barakkidesse varjumine võib põhjustada lapse kõrvalejäämise sotsiaaltöötajate või ka politsei silme alt, enamasti paistavad sellised lapsed silma just avalikes kohtades tegutsedes (tänaval, kaupluses, õistes müügikohtades jm).

3. Puudulik toitumine, mis tähendab, et laps on näljas. Väiksemad lapsed küsivad süüa naabritelt ja möödakäijatelt, vanemana hakkavad lapsed toidu asemel pigem raha küsima. Kui lapsel õnnestubki raha teenida, kulutab ta seda enamasti saiakeste ja maiustuste peale - lapsel puudub sooja toidu söömise kogemus/harjumus.

Kui tahetakse kirjeldada tänavalaste olukorda, tuleks keskenduda probleemi süvenemisele ajalisel perspektiivis. Columbia ülikooli professor Nick Cunningham kirjeldab tänavalapsi tänavale sattumise protsessi kaudu: enamasti on lapse/noore tänavale sattumisel esmapõhjuseks kodune emotsionaalselt "eemalolev" olukord, seejärel ei lähe laps enam kooli. Viimane aste on võõrandumine, mille võib esile kutsuda avalikkuse käitumine - siltide külgekleepimine ja lahterdamine (Leppiman, Enn 1998).

Probleemi olemuse seisukohast terviklikku lähenemist esindab viimasel ajal ka Eestis levinud Euroopa Nõukogu uurimistulemusena pakutud definitsioon (Euroopa Nõukogu 1994). Nimelt korraldas Euroopa Nõukogu sotsiaalpoliitika korralduskomitee aastatel 1992-1993 kahekümne neljas riigis tänavalaste problemaatikat selgitava uuringu, mille üheks eesmärgiks oli mõiste "tänavalaps" määratluste välja selgitamine. Uuringuga tegelema spetsialistid Eugene Verhellen jt tõstsid esile ühe Taani uurimistühmi esitatud tänavalapse määratluse, mis ei pretendeeri ainuõigusele, küll aga võiks olla kasulikuks vahendiks sedavõrd kompleksse nähtuse määramisel. Olgu nimetatud definitsioon nii ingliskeelsena kui ka käesoleva peatüki autorite tõlkes eestikeelsena ära toodud.

"Street children are children under 18 who, for shorter or longer periods, live in a street milieu. They are children who live wandering from place to place and who have their peer groups and contacts in the street. Officially these children may have as their address their parents' home or an institution of social welfare. Most significantly they have very few or no contacts with those adults, parents, school, child welfare institutions, social services, with a duty towards them."

"Tänavalapsed on alla 18aastased lapsed, kes lühemat või pikemat aega elavad tänavamiljööös. Nad hulguvad sihitult ühest kohast teise, nende kaaslaste ja sotsiaalsed suhted on tänaval. Ametlikult võib nende laste koduseks aadressiks olla märgitud nende vanemate kodu või sotsiaalhoolekandeamtuse aadress, kuid tegelikkuses on neil väga vähe kontakte või üldse mitte täiskasvanute, vanemate, kooli, lastekaitseinstitutionide, sotsiaalteenustega, kellel tegelikult lasub vastutus/kohustused nende laste ees."

Järgnevalt vaatlemegi seda üht võimalikku käsitlust, et selgitada, milliseid aspekte sedavõrd kompleksne mõiste nagu "tänavalaps" sisaldab. Analüüsi täiendavad Eesti spetsialistide määratlused, mistõttu avab järgnev mõistemääratlus selle sotsiaalprobleemi olemuse ka tänapäeva Eestis.

Tänavalapsed on alla 18aastased lapsed...

Viitab mõistega "tänavalaps" seonduvale vanuse problemaatikale: see kontseptsioon sarnaneb Eestis kasutusel oleva käsitlusega, mis lastekaitseaduse (RT 1992) järgi määratleb lapsena alla 18aastase isiku. Eri riikides on situatsiooni omapära arvestades vanuseline määratlus vägagi varieeruv. Kui lähtuda vanuse alampiirist, siis teatakse alla 5aastaseid lapsi, kes veedavad enamiku ajast tänaval, enamasti on sellised lapsed tänaval ikkagi koos ema-isa või vanemate õdedevendadega. Eesti lastekaitsetöö ja politseiga vesteldes on selgunud, et silma hakkavad sellised lapsed siis, kui nad hakkavad päris omaette tänaval aega veetma ehk siis 5-6aastaselt (Leppiman, Enn 1997). Samal ajal näitab mõne riigi praktika, et 8aastased lapsed elavad juba päris omaette, n-ö tänavatingimustes. Enamasti on aga laps/noor, kelle koduks on tänav, vähemalt 12aastane (WHO 1995). Kui tahetakse arendada selliste laste/noorte

sotsiaaltööd, siis tuleks arvestada, et mida pikem on lapse tänavaelukogemus, seda suuremaid väljakutseid esitab see sotsiaalteenustele. Analüüsisid Eesti tänavalastele suunatud sotsiaaltööd ning võttes seejuures eriti arvesse Avatud Eesti Fondi programmi "Tänavalapsed/Lapsed tänaval" raames toetatud projektide ümarlaanõupidamise ettekandeid (AEF 1999), siis kokkuvõtteks võib öelda, et kuigi tulemused näitavad, et sotsiaalteenuste kasutajate vanusevahe on suur, siiski sobib see suhteliselt avar, täpsustusteks küllalt ruumi jättev vanuseline määratlus - tänavalaps on alla 18aastane isik - Eesti tingimustesse igati.

Lapsed, kes lühemat või pikemat aega elavad tänavamiljöö...

Tänavalaste ingliskeelses terminoloogias (Mermet, 1995 jt) kasutatakse kahte sisuliselt erinevat mõistet: "*children in the street*" ja "*children on the street*". Esimene mõiste tähendab lapsi tänaval ehk selliseid lapsi, kes on regulaarselt oma perega ja/või vanematega koos. Kui päeval veedavad nad enamiku ajast tänaval, siis (peaaegu) igal õhtul lähevad nad vanemate koju magama - need on lapsed, kellel on säilinud side-suhted oma perega. Eesti puhul võiks n-ö tüüpilise näitena tuua lapse, kelle vanematel (enamasti ema ja tema elukaaslane) on toimetulekuraskusi, mistõttu nad ei ole võimelised tagama järelevalvet lapse arengu üle. Ometi on lapsel säilinud kontakt oma perega: olgu selle tunnistuseks kasvõi oma ase vanemate peatuspaigas - sellestki leiab laps õhtuti koju naastes eest vanemate alkoholiuimas kaaslased...

Seevastu mõiste "*children on the street* (mõnedes allikates ka "*street children*") tähendab lapsi, kelle ainukeseks koduks on tänav - tänavalapsi. Isegi kui nad aeg-ajalt viibivad lastele või noortele suunatud sotsiaalasutustes, peavad nad oma koduks ikkagi tänavat. Need on lapsed, kes saavad loota vaid iseendale. Erandliku näitena olgu nimetatud lapsed, kelle vanemad on surnud või ka Venemaale emigreerunud, seetõttu on lapsed nende edasisest käekäigust hoolivate täiskasvanute tähelepanu ja hoole alt välja jäänud.

Ka eesti keeles kasutatakse mõisteid: "tänavalapsed" ja "lapsed tänaval", mis sarnaselt ingliskeelse terminoloogiaga võiksid väljendada olulist sisulist erinevust. Erialaste teadmiste arengust selles lastekaitsetöö valdkonnas annab tunnistust tõsiasi, et viimasel ajal on neid kahte terminit mitte juhuslikkuse vaid sisulise erinevuse tõttu ka eristama hakatud (vt Avatud Eesti Fondi programmi nimetus "Tänavalapsed/ Lapsed tänaval", aga ka Eik 1998, Korp 1998). Sagedamini võib siiski kohata mõistet "tänavalaps", mille laiem kasutus võib olla tingitud sellest, et mõiste "laps tänaval" on lihtsalt keeleliselt kohmakam. Vastuargumendina mõistele "tänavalaps" on sellele omistatud halvustavat varjundit, ebaeetilist sisu: kelle laps - tänav... ehk siis ei kellegi.. Mõistete korrastamise puhul tuleks silmas pidada võimalikke negatiivse alatooniga tähendusvarjundeid, kunstlikult esile toodud mõisted aga vaevalt keeles juurduvad.

Lapsed, kes hulguvad sihitult ühest kohast teise..

Kahtlemata on selline elustiil lapse arengule kahjulik. Tänavaelu tähendusest isiksuse arengule, st saadud kogemuste ja nendega seoses läbielatud tunnete mõjust lapse psüühikale ja käitumisele nüüd lähemalt juttu tulebki.

Kodu kaotusest tingitud elutingimuste halvenemine (ebakindlad ööbimiskohad, ebapiisavad hügieenitingimused jms) tingib omakorda negatiivseid muutusi lapse tundeelus ja psüühikas. Pereelu rutiini, mis lapse jaoks seostub eelkõige kindlusega, kadumisel muutub lapse arusaam pere järjepidevusest. Kodu kaotus tähendab lapsele isiklikest ja olulistest asjadest ilmajäämist, millel on senini tema jaoks olnud sümbolne tähendus. Kindlustunnet kõigutab ka teiste inimeste suhtumine: sa oled vaene ja erinev. Peale selle, et jäädakse ilma igapäevaseks eluks vajalikest tingimustest, saadakse negatiivseid kogemusi ümbruskonna reaktsioonist, mis ründab enesevääriskuse ja -väärtustamise kontseptsiooni (Timberlake 1994).

Erinevatest uurimistöödest (vrd Coles 1976; Whitman, Sprenkel, Stretch & Hutchinson 1986, vt Timberlake 1994) selgub, et sellised lapsed kalduvad võtma elu ajutisena, nende kontrolli alt väljas olevana: a'la minust ei sõltu siin maailmas miski. Sageli iseloomustab neid taolise

suhtumise - eksternaalse hoiaku - ülekandumine inimsuhete valdkonnast ka saavutuste valda (õppimine, edasised eluplaanid, edu ühiskonnaredelil). Timberlake (ibid.) kirjeldab oma uurimistöös kodutute laste põhiemotsioone. Neid lapsi iseloomustab suurenenud tundlikkus, haavatavus, kartlikkus, tohutu kaotuse ja lootusetuse tunne. Nii kogeb laps hulganisti negatiivseid emotsioone: hirmu, abitust, väljapääsmatuid olukordi, häbi, süüd, alaväärsust jpm.

Kaaslased ning sotsiaalsed suhted on tänaval...

Maailma Tervishoiu Organisatsiooni tänavalastega töötavatele spetsialistide jaoks koostatud koolitusmaterjalides väidavad tänavalaste eluolu uurijad Bing Baguio jt, et tänavalapse olulisim ressurss on teised tänavalapsed (WHO 1995). Eestis on tänavaelu mõju lapse/noore isiksuse arengule käsitlenud Ellu Eik, kes tänavatingimuste spetsiifilisele suhetestruktuurile viidates rõhutab muudatusi lapse minakontseptsioonis (Eik 1998).

Tõepoolest, tänavatingimustes on raske üksi toime tulla. Tavaliselt leiab laps seal üsna ruttu sõpru, vahel mõne vanema ja kogenu-ma, kellega koos tunneb ta end turvalisemalt. Kaitset saab tänavatingimustes vaid kindla tasu eest, mingi teo eest, mis on selgelt seadusevastane ja karistatav, väga julm või alandav. Keeldumise korral järgneb enamasti väga karm karistus. Nii satubki laps väljapääsmatusse olukorda. Kui ta tahab edasi olla selles kambas (aga see tähendab toitu, sooja ning kaitset võõraste suurte ja tugevate eest), peab ta ennast maha salgama ja tegema asju, mida ta varem üldse võimalikuks ei pidanud. Alternatiiviks oleks koju tagasi minek (mida mõned lapsed ka teevad) või abi küsimine politseilt või kaugemale ära minek. Kodus ootavad karm karistus, vanemate valu ja etteheited või ikka ühesugune ükskõiksus. Politsei on iga tänavalapse "õudusunenägu": alaealiste keskusse või erikooli suunamine. Kaugemale minek tähendab aga kaitsetust, võõraid kampu ja nende vaenulikkust suhtumist. Kõik muud võimalused võivad tunduda halvemad (hirmutavamad) kui see kamp ja iseenda mahasalgamine. Ja ongi mõtte tasandil loodud sobiv baas uute elureeglitega kohanemiseks (*ibid.*).

Eik väidab, et selline laps hakkab oma mina tunnetama jõu, võimu või otstarbe kaudu. "Minu teatud omadused on sellised, tänu millele on mulle kui kellegi vajaduste rahuldamise vahendile kindlustatud olemasolu. Minul kui inimolendil, minu soovidel ja vajadustel ei ole iseenesest mingit väärtust. Kui mul on piisavalt jõudu ja võimu, siis ühel päeval olen mina see, kes määrab, millised vahendid on vajalikud juba minu vajaduste rahuldamiseks" (*ibid.*).

See, millega laps tänaval tegelema hakkab, sõltub suuresti nendest inimestest, kellega ta seal kokku puutub. Eestis sellised lapsed/noored kerjavad, äritsevad kõikvõimalike asjadega (kalmistult varastatud või lille müüjatelt nurutud lilled jms), varastavad, näppavad, algul iseseisvalt, hiljem ka juba mõne täiskasvanu või rühma surve all - mis kinnitab Eik'i tänavatingimustes kohanemise protsessi teooriat. Noorsoopolitsei huviorbiiti satuvad eelkõige need lapsed ja noored, kes kerjavad, äritsevad, varastavad ning prostitueerivad. (Nurmela, vt Enn 1997).

Erinevate riikide avalik arvamus seostab tänavalapsi vägivallega, samavõrra tuleks silmas pidada kõiki neid riske, mis sellise eluviisiga kaasnevad. Tänavalapsed on sageli ise vägivalda ohvrid (Euroopa Nõukogu 1994).

Eik liigitab tänavalt saadud vägivallakogemusi:

1. teistega juhtunud kogemused,
2. lapse/noore enda kogemused ohvrina,
3. lapse/noore kogemused ründajana (Eik 1998).

Ohvriks langemine võib motiveerida noort järgmisel korral ise oma soovide/vajaduste rahuldamiseks (psüühilist, füüsilist, seksuaalset) vägivalda kasutama.

Ametlikult võib nende laste koduseks aadressiks olla märgitud nende vanemate kodu või sotsiaalhoolekandeametuse aadress...

See viitab jällegi tänavalaste statistika probleemidele: väga raske on loendada tänavalapsi, kuna sageli jäävad sellised lapsed välja hariduse-, tervishoiu- või rahvastikuregistrist. Teisalt soodustavad puudulikud registrid probleemi süvenemist - kuidas saab inimesega probleeme olla, kui inimest ei eksisteeri? Karmi küsimuse on tinginud karm tegelikkus. Üsna hiljuti "tulid Tallinna linnas ilmsiks" kolm venda (8-, 9-, 11 aastane), kes ei ole ainsatki päeva koolis käinud... (Pöld 1999).

Ametliku elukoha puudumine ei ole aga nende laste/noorte jaoks õnnetus omaette, enamasti saavad kindla elukoha kaotusest alguse teisedki toimetulekut raskendavad tingimused: elu keldrites ja mahajäetud majades, külm ja nälg, vägivald ja ohud, kõigele sellele lisaks veel lõputu ümber kolimine.

Analüüsidest selliste perede ja laste elustiili Eestis (Leppiman, Enn 1998b), selgub, et sellised pered on väga mobiilsed. Nad vahetavad sagedasti elukohta, enamasti tähendab elukohavahetus kolimist veelgi viletsamatesse elutingimustesse. Sagedaste kolimiste käigus kaovad dokumendid, lõpuks jäädakse ilma sissekirjutusest ning ühes sellega viimasest n-ö legaalsest sissetulekuallikast - kõikvõimalikest sotsiaaltoetustest.

Neil on väga vähe kontakte (või üldse mitte) täiskasvanute, vanemate, kooli, lastekaitseinstituutide, sotsiaalteenustega, kellel tegelikult lasub vastutus/kohustused nende laste ees..

Üldiselt saab tänavalast kirjeldada kui puuduliku (olematu) vanemliku hoolitsusega last. Samas on ka mõiste 'vanemliku hoolitsuseta laps' mitmetähenduslik. Enamlevinud käsitlustes on vanemliku hoolitsuseta laps n-ö mittetoimetulevast perest, tema vanemaid iseloomustavad töötus, kodutus ja alkoholism, kusjuures selliste elutingimuste juures ei ole olulist vahet, millisest tegurist n-ö allakäik on alguse saanud. Sellist peret iseloomustab siiski ka sisemine rahulolu oma elustiiliga - elutingimuste ja toimetulekuga. Nii juhtubki, et laste vajaduste rahuldamata jätmisele viidates käivitub vanemates sageli kaitsereaktsioon - tagasihoidlikute materiaalsete võimalustega vabandatakse puudujääke lapse arengu toetamises.

Vanemliku hoolitsuseta võib tähendada ka ebarahuldavate emotsionaalsete suhete kogemustega, kuid materiaalselt toime tuleva pere last. Tänavalaps ei pruugi olla koduta või asotsiaalsest perest. Tänavale võib laps hulkuma minna ka pereprobleemide pärast või oskamatuses oma vaba ajaga midagi targemat peale hakata.

Tänaval elamise põhjust tuleks otsida lapse/noore suhetest oma vanematega. Sageli on see tingitud turvatunde puudumisest, ebapiisavast või olematust enesevajalikkuse ning perega ühtekuuluvuse tajumisest (Eik 1998). Laps läheb tänavale otsima seda, mida kodus/suhetes vanematega jääb vajaka, vahel vabadust, vahel kaitstust ja pääsemist vägivalla eest, vahel sõpru, kellega ühte kuuluda ning kes ei esita tingimusi, mille täitmine tundub võimatuna (omada ilusaid riideid, kalleid asju, palju raha, ilusat kodu ja hoolitsevaid vanemaid, head õppeedukust jne).

Mõnikord juhtub, et laps ei ole teatud põhjustel õppinud end vaos hoidma, oma hetkesoovide ja impulssidega toime tulema, ise oma eakohast käitumist reguleerima, mistõttu tunduvad vanemate ja õpetajate piiranguid ja käsud ebaõigluseks. Selline laps võib minna tänavale nii vabadust otsima, kui ka kättemaksuks keelamise eest (ibid.).

Analüüsidest selliste laste ja noorte kontakte kooliga, selgub, et need lapsed ei ole harjunud regulaarselt koolis käima. USA ühe meditsiiniinstituudi korraldatud uurimistööst selgus, et ligikaudu 57% kindla elukohata lastest käivad regulaarselt koolis (Institute Of Medicine 1988). Kui suurtest (väikestest) arvudest tänapäeva Eestis võiks rääkida? Jällegi takerdume statistiliste andmete kogumisega kaasnevatesse probleemidesse, mis puudutavad peale tänaval elavate laste ka koolikohustuslike laste arvestust. Tänapäeva Eesti vabariigi ei ole

sissekirjutus kohustuslik, seega võib mõnes piirkonnas elada lapsi, kelle olemasolu kohta kohalikul omavalitsusel andmed puuduvad. Seetõttu jääb laps koolikohustuslike laste nimekirjast välja ning vanemate toetuseta ei alustata ka kooliteed. Temast võib saada üks paljude seas - laste hulgas, kelle olemasolust midagi ei teata.

Ants Eglon liigitab koolikohustust mittetäitvad lapsed:

- lapsed, kes ei olegi kooli vaatevälja jõudnud;
- lapsed, kelle kohta on andmed, kuid kes ikkagi ei käi koolis;
- lapsed, kes vahetevahel käivad koolis, kuid sisuliselt koolikohustust ei täida (Eglon 1998).

Arvatavasti on nende laste hulgas, keda päevasel (seega ka kooli-)ajal linnas hulkumas võib näha, nii ühte kui ka teise määratletud rühma kuuluvaid lapsi/noori. Seda kinnitab ka Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühingu päevakeskuse Tootsi Tuba tegevuse analüüs. Perega töötamise kõrval moodustas olulise osa sotsiaalpedagoogide tööst lapse ja kooli vaheliste suhete loomine/taastamine/toetamine (AEF 1999).

Mis puudutab lastekaitseasutuste kohustusi, siis on esmatähtis tänavalastele suunatud koostöövõrgustiku loomine. Tänavalastetöös on võrdselt oluline roll noorsoopolitsei, lastekaitse- ja sotsiaaltöötajail ning teistel organisatsioonidel. Miks on selline koostöövõrgustik oluline? Maailma Tervishoiuorganisatsiooni (WHO 1995) tänavatööspsialistidele koostatud koolitusmaterjalides tõstatatakse esile eelkõige järgmisi põhjuseid:

- 1) tänavalaste probleem on kogu ühiskonna probleem;
- 2) tänavalaste probleemide põhjuseid on nii palju, et ka võimalikke lahendusi peaks ole ma mitu;
- 3) tänavalaste elukvaliteedi parandamiseks peab samme astuma kohalik omavalitsus, kaasates kõikvõimalikke ressursse.

Autorid lisaksid siia veel ühe, tänapäeva Eestis vägagi aktuaalse põhjuse: kuna tänavalastele suunatud sotsiaaltöö teostamiseks vajalikud ressursid on piiratud, siis tuleks tööülesandeid jaotada nii, et vajalike teenuste olemasolu igas piirkonnas oleks tagatud. Era- ja avaliku sektori ideaalse koostöö puhul võiks olla tagatud selliste laste nii primaarsete füüsiliste vajaduste (öömaja, toitlustamine) kui ka kõrgema tasandi vajaduste rahuldamine (sotsiaalnõustamine). Sotsiaalnõustamise seisukohast on oluline tänaval elavate laste olukorra selgitamine, määratlemaks:

- 1) selle lapse noore jaoks kõige teravamale probleemile;
- 2) riskid, mis last noort tänavaelus ohustavad;
- 3) kõik ressursid, millele sellel lapsel noorel on juurdepääs (WHO 1995b).

Lapse olukorra kindlakstegemisel tuleks välja selgitada tema internaalsed ehk sisemised ressursid - olgu nendeks siis lapse kõrge stressitaluvus, huumorimeel või midagi muud.

Sellistel lastel sageli puudub juurdepääs välistele, keskkonnast tulenevatele ressurssidele nagu informatsioon, raha, lapse arengut toetavad täiskasvanud.

4.2 Küsitluse "Minu isiklik definitsioon mõistele tänavalaps" analüüs

Käesolev peatükk määratleb "tänavalapse" mõiste tänapäeva Eestis. Mõiste sisu uurimisel on otstarbekas lähtuda Moscovici teooriast, mille järgi kujuneb "teatud inimkoosluse poolt käitumise ja omavaheliste kokkupuudete tagajärjel loodud üksikasjalik ettekujutus sotsiaalsest objektist" (vt 2. ptk). Nii võimaldavadki teatud sotsiaalsele grupile iseloomulikud tunnused individuaalseid erinevusi kõrvale jättes üldistada ning teatud piirini seda nähtust ning selle tähendust kirjeldada. Kui soovitakse määratleda üht mõistet tänapäeva Eestis, peaks arvestama ühiskonnaliikmete isiklike definitsioonidega/arusaamadega .

Kuidas Eestis määratletakse tänavalast? 1997. aasta sügisest kuni 1999. aasta kevadeni

korraldati küsitlus, saamaks vastust küsimusele: Milline on minu isiklik definitsioon mõistele tänavalaps? Küsitlus oli anonüümne, vastajal tuli märkida vaid oma amet. Küsimusele vastas 93 inimest. Vastajate seas oli 30 üliõpilast (enamik neist Tallinna pedagoogikaulikooli sotsiaaltöö tudengid), 9 üldhariduskoolide õpilast, 23 eri sihtrühmadega (märgitud oli laste, alkoholisõltlastega) tegelevat sotsiaaltöötajat, 12 õpetajat, 2 psühhiaaterterapeuti, 3 noorsoopolitseinikku, 6 ametnikku (kriminaalhooldusametnik, tööhõiveameti juhataja, haridus- ja kultuurinõunik, haridusministeeriumi noorsoo- ja huvihariduse osakonna peaekspertid), aga ka koduperenaised, ämmaemand, arst, juhi abi, pensionär, arvutispetsialist, kondiiter.

Järgneb küsitluse tulemuste analüüs enam nimetatud faktorite - tänavalapseks kujunemise põhjused, lähisuhted, tegevus tänaval, riskikäitumine, vanus - lõikes.

4.2.1 Tänavalapseks kujunemise põhjused

Mõiste "tänavalaps" defineerimisel viidatakse kõige enam tänavale sattumise/suundumise võimalikele põhjustele (87% küsitletutest (n=81)). Vastused on aga väga erinevad, nt 9% (n=8) neist, kes mainisid põhjuseid, piirdusid vaid sõnastusega "erinevatel", "mingitel" põhjustel:

"Minu jaoks laps, kes on erinevatel põhjustel sunnitud elama ajutiselt või alaliselt tänaval."

Järgmine, olgugi sõnastuselt sarnane määratlus viitab aga juba kodusele olukorrale:

"Tal võib olla küll kodu ja vanemad, aga ta mingil põhjusel ei taha elada kodus."

Ilmselt on lapse tänavale sattumise põhjuste ring lai, kuid põhifaktorid on just puudujäägid lapse lähisuhtes. Tähelepanuväärselt põhjalik on ühe vastaja määratlus:

"Tänavalaps on sotsialiseerumishäirega (probleemkäitumisega) laps, kelle sotsiaalsed sidemed (kiindumus, pühendumus, kaasahaaratus, veendumus) kahe lapse jaoks olulise sotsiaalse institutsiooni - vanemad ja kool- suhtes on mingite mõjurite tõttu nõrgad ja deformeerunud."

Kokku on põhjuseid käsitletud vastustes (n=81) viidatud vajakajäämistele vanemate ja laste vahelistes suhtes 79%-l (n=64) juhtudest. Enamasti tuuakse esile seejuures puudulikku vanemlikku hoolitsust - koduse järelevalve, tähelepanu, hoole ja armastuse puudumist. Vastustest selgub jällegi mõiste "vanemlik hoolitsus" sisu mitmetähenduslikkus. Kui vanem oma lapse vastu huvi ei tunne, siis võib põhjuseks olla kas vanemate n-õ asotsiaalsus (alkohoolikud, narkomaanid) või nende liigne tööle ja karjäärile pühendumine.

"Lapsevanem või hooldaja ei hooli lapsest piisavalt või jätab lapsele sellise mulje: ta ei tunne huvi, kus laps käib, kellega suhtleb, millal koju tuleb ja kas üldse tuleb. Selle tulemusena hakkab laps end tundma hüljatuna, on oma probleemidega ükski..."

Seega on lapse tänavale sattumise põhiliseks põhjuseks mitterahuldav/talumatu kodune olukord. Järgnevalt vastajate arvamustest laste koduse olukorra kohta.

"Ma mõtlen kodu, mis ei tähenda katust pea kohal ja voodit magamiseks..."

Enamik küsitletutest arvab, et tänavalastel on kodu, kuid mingil põhjusel puudub võimalus või tahtmine kodus olla. Üks sotsiaaltöö üliõpilane põhjendab:

"Miks peakski tahtma seal kodus viibida, kui tänaval, endasuguste seltsis on palju lõbusam aega veeta."

Ilmselt ei ole seiklushimu ning püüd teravate elamuste järele tänavalapseks kujunemisel siiski põhiline põhjus, vaid hoopis emotsionaalsed vajakajäämised lähedussuhetes ja talumatu kodune olukord (joomapeod, psüühiline/füüsiline/sekuaalne vägivald jms). Ka perevägivald ohvriks langemine võib põhjustada lapse eemalehoidmise kodust ning ööbimise juhuslikes kohtades. Probleemse pere määratleb kokkuvõtlikult üks sotsiaaltöötaja:

"Düsfunktsionaalse pere iseloomulikeks tunnusteks on oma liikmete vajaduste krooniline rahuldatus, laste väärkohtlemine ja laste sotsialiseerimise puudulikkus".

Eelmainitud protsessi (asjade võimaliku käigu) kirjeldus viitab sotsiaalse tõrjutuse kujunemisele. Otseselt nimetati mõistet "tõrjutus" kui võimalikku tänavale sattumise/suundumise põhjust vaid 12%-s vastuses (n=10). Sõnastuselt erinevaid, sisuliselt aga sama tähendusega laste suheteringi kirjeldati aga ohtrasti. Laiahaardeline oli ka tõrjutuse põhjuste tõlgendamine:

"Sageli on tõrjutus kuhjunud probleemide tulemus: vaesus, lahusus, vangistus, kommunikatsioonivaegus vanemate ja laste vahel, keerulise suhted vanavanemate, õdede ja vendadega, vägivald peres, lapsed tahte pidev allasurumine, narkomaania, püüd pääseda vabadusse."

Nimetatud probleemide üle mõtiskledes tahaks lisada, et mõned tegurid ei pruugigi eelnevalt ilmned, olles seega otseselt tänavaelust tingitud (nt narkootikumide tarvitamine). Mõni vastaja avas mõiste "sotsiaalselt tõrjutud" lapse erinevate sotsiaalsete suhete (perega, kaaslastega, koolis jne) kaudu.

Eeltoodud probleemide ühiseks põhjuseks võib pidada turvatunde puudumist, mis on samuti üks sagedamini nimetatud faktor tänavale sattumise põhjuste analüüsimisel. Turvatunde oluliseks vähendajaks on peale ebarahuldavate koduste suhete ka ühiskonna tõrjuv suhtumine nendesse, kellel on toimetulekuraskusi.

Tänavale sattumise põhjuste puhul on tähelepanuväärne ühe vastaja arvamus:

"... võib defineerida lapsena, kes teatud aja elab mõjuva põhjuseta tänaval."

Kuna vastati kirjalikult, siis ei olnud võimalik seda määratlust täpsustada. Võimalik, et vastaja vihjab protestkäitumisele, kuna sellisel juhul võivad jääda tänavale suundumise põhjused ümbruskonnale arusaamatuks. Vastustes nimetatud põhjuseid kokku võttes peab nentima, et tänavalapseks kujunemise põhjuste ring on tõepoolest lai, hõlmates lapse suhtlemisraskusi nii mikro-, meso- kui ka makrotasandil. Olulisimaks põhjuseks peavad vastajad lapse ebarahuldavaid lähisuhteid.

4.2.2 Tänavaelu kui ainuvõimalus

Tänavalaste probleemide arutlustes on tehtud ettepanekuid eristada mõisteid: "tänavalapsed" ja "lapsed tänaval". Viimasel ajal on neid kahte terminit mitte juhuslikkuse vaid sisulise erinevuse tõttu erialastes käsitlustes ka eristama hakatud (vt Eik 1998, Korp 1998). Kas ja kuidas need mõisted sisuliselt erinevad küsitlusele vastajate meelest?

Seda, kas sellistel lastel on üldse kodu või säilinud suhted vanemate/hooldajatega -perega, mainib 86% (n=80) vastajatest. Selgub, et 14% (n=13) vastanutest on tänavalapse tähenduse defineerimisel pidanud olulisemaks välja tuua muid iseloomustavaid tunnuseid/tegureid, nagu näiteks nende laste emotsionaalset arengut, enesehinnangut, tegevust tänaval jms. Olukorda, kus tänavaelu võib olla ainuvõimaluseks, nimetas 51% (n=48) vastajatest. Neist vaid kaks vastajat on eraldi ära märkinud olukorra, kus laps võib tänaval elada seetõttu, et kogu pere on jäänud kodutuks:

"Sellistel lastel sageli puudub kodu - nad ööbivad kas üksi või kogu perega juhuslikes ööbimispaikades (mahajäetud, lagununud hooned, keldrid, trepikojad)."

"Noorsoopolitseil puuduvad andmed järgnevate tänavalaste kategooriate kohta:

- 1) vanemliku hoolitsuseta ja kodutud lapsed tänaval (vanemad puuduvad);
- 2) lapsed, kes elavad tänaval koos oma perekondadega. "

Mõlema eeltoodud arvamuse autorid on ametilt noorsoopolitseinikud. Ehkki põhjalike järelduste tegemiseks oleks vaja suurema sihtsuunitlusega uurimismaterjali, siiski on märkimisväärne, et just selle ameti esindajad on sellisele võimalusele eraldi tähelepanu juhtinud.

Enamasti tähendab tänavaelu kui ainuvõimalus vastajate jaoks olukorda, kus lapsel ei olegi lähedasi või on nendega sidemed kätkenud.

"... kellel pole kodu/kohta, kuhu minna ning kes ei oma ka sugulasi ega kontakte bioloogiliste vanematega. On teada lastest, kelle vanemad on Venemaale lahkunud ning seetõttu just sellisesse olukorda sattunud.

Eeltoodust selgub, et vastajad eristavad:

- lapsi tänaval ehk selliseid lapsi, kes veedavad enamiku oma ajast tänaval, seejuures on neil säilinud side-suhted oma perekonnaga, seega on neil tahtmise või vajaduse korral võimalik minna vanemate koju magama ja saada muud tuge;
- lapsi, kes on kaotanud kontakti oma vanematega, nende ainukeseks koduks ning toimetulekuallikaks on tänav.

Tulles tagasi mõistete kasutamise juurde, peab tõdema, et sisulisest erinevustest teadlik mõistekasutus ei ole veel laialt levinud. Vaid neli vastajat on pidanud oluliseks selguse mõttes eristada mõisteid "tänavalaps" ning "laps tänaval". Vastajate põhjendused on erinevad, lähtudes nende isiklikest assotsiatsioonidest, aga ka elukohajärgsetest kogemustest:

"Kohilas on lapsi, kes hulguvad, kuid kel on siiski kodu olemas. Siin piirkonnas pole lapsi, kes mahuks mõiste "tänavalaps" alla."

"Minu jaoks on "tänavalaps" see, kes on sunnitud elama tänaval. Reeglina tal ei ole kodu, ei käi koolis, ei suhtle oma bioloogiliste või kasuvanematega isegi siis, kui need on olemas. Ma kaldun arvama, et selliseid lapsi ei ole palju. Küll on aga minu jaoks olemas mõiste "lapsed tänaval". Selle alla mahuvad need, kes üldjuhul omavad kodu ja vanemaid. Elavad kodus, kuid enamuse ajast veedavad mööda tänavaid hulkudes ja neid on tõesti palju."

"Selliseid lapsi võiks nimetada kuidagi teisiti, näiteks kodutud lapsed vms, kuna meie kliimas tänaval elada ei ole võimalik."

4.2.3 Tegevus tänavail

Tegevusi, millega tänavalapsed oma aega sisustavad, kirjeldati 45%-s (n=42) vastustes. Seejuures nimetati kõige sagedamini (n=20) hulkurlust.

"Need on noored, kes paslevad sihitult ja tegevusetult tänavail..."

"Selliste laste päeva sisuks on ühest kohast teise jõlkumine, ilma kindla eesmärgita."

Ühelt poolt võib vastajatega nõustuda, et tänavatingimustes elades on lapsel palju aega, mida ta veedab sihitult ringi hulkudes. Kõrvaltvaatajale võib lapse tegevus näida jõlkumisena, tegelikult on tänavalapsel aga "omad asjad ajada". Enamasti on need eesmärgistatud tegevused ning seotud raha teenimisega. "Ellujäämismaailma" karmidest reeglitest annab tunnistust ühe vastaja kirjeldus: *"Enamasti on nad suhteliselt pealetükkivad."*

Pealetükkiv ning järjekindel tegutsemine on ilmselt ka põhiliseks soodustavaks asjaoluks, mis tänavatingimustes raha teenida võimaldab. Võimalus saada raha ning seeläbi iseseisev olla on lapsele atraktiivne - paljudel juhtudel oluline põhjus, miks tänavale suundutakse.

"Väljakujunenud tänavalapse nädalateenistus võib olla 800 kuni 1500 krooni ja rohkem. See raha kulutatakse kiiresti, tavaliselt samal päeval."

Tänavalapse üheks võimaliku elatise teenimise viisiks nimetatakse küllalt sageli (n=12) ka kerjamist. On nimetatud ka kõikvõimalike tööde otsingut, mis on täiesti mõistetav, sest tihti toidavad lapsed oma teenitud rahaga ka veel vanemaid, õdesid-vendi. Milliseid töid on küsimusele vastajad maininud? Enamasti piirduakse üldise määratlusega: "erinevaid", "kõikvõimalikke". On aga ka konkreetseid näiteid. Üks küsitletutest on Tallinnas, Lasnamäe turul märganud lapsi öösiti kaste tõstmas ja lund rookimas. On kirjeldatud ka olukorda Maardus:

"9-14 aastased vene rahvusest lapsed käivad turul toitu norimas ja tööd-teenust pakkumas, olles valmis näiteks tallu appi tulema, kui vaid dokumente ei nõutaks."

Elatist tagavaid töotsi pole alaealistel aga sugugi lihtne leida, mõnikord takistavad seda ka lapse/noore isiksuseomadused või väljakujunenud probleemkäitumine. Tänavalapsi seostatakse ka ebaseaduslike tegevustega nagu kuritegevus (eriti varastamine), prostitutsioon.

"See on laps, kes elab väljaspool ühiskonnas aktsepteeritavaid reegleid, "norme" kehtestavast ning nendele vastamist nõudvast maailmast - ta elab ellujäämisaailmas."

Kuritegevuse ja tänavalaste seosest (n=13) rääkides nimetati sagedamini varastamist, ka mõne täiskasvanu või grupi surve ning nende asjadega äritsemist.

Politsei tööjuhendi järgi registreeritakse andmepanka vaid need alaealised, kes on sooritanud õigusrikkumise. Seega on eelnimetatud tegevused ka põhilised põhjused, mille tõttu sellised lapsed politsei huviorbiiti satuvad. Kindla õpi- ja töökoha puudumise, hooldamatuse või sotsiaalse tõrjutuse pärast neid lapsi politsei andmepanka registreerida ei saa, ei ole seaduslikku alust. Küll võiks riskilapsi registreeriv andmebaas eksisteerida, kasvõi ennetava töö eesmärgil. Kuigi oma aja sisustamiseks tänaval on terve hulk võimalusi, võtab kurva reaalsuse kokku ühe vastaja mõte:

"Enamasti ei ole neil lastel peale tänavaelu mingit kindlat tegevust..."

4.2.4 Sõltuvusainete tarvitamine

Eelmises allpeatükis analüüsiti juba mõnda riskikäitumist. Üheks sotsialiseerumisprotsessi häirimise indikaatoriks on aga probleemkäitumine. Seejuures võib olulist osa probleemkäitumisest kirjeldada märksõnadega "psühhoaktiivsete ainete tarvitamine". Küsimusele vastanutest seostas tänavalast sõltuvusainete tarvitamise või potentsiaalse ohuga sellesse kaasatud saada vaid 13%-1 (n=12). "Tänav on ka ohupiirkonnaks, sest tänavale hulkuma sattunud last ohustab muuhulgas kauplemine narkootikumidega."

Täpselt pooles vastustest (n=6) nimetati sõltuvusaineteks narkootikume. Eesti tingimustes on narkootikumide tarvitamine siiski vähem levinud kui näiteks toksikomaania. Kuid mõni vastaja, kellel on ilmselt olnud reaalseid kontakte selliste lastega, näeb probleemi avaramalt:

"Sõltuvushäire olemasolu on tänavalaste juures tavaline. Levinud on suitsetamine, liiminoosutamine, alkoholi ja/või narkootikumide tarvitamine. Regulaarne joores viibimine toob peale otseste närvisüsteemi kahjustuste kaasa ka suurenenud riski sattuda õnnetustesse

või vägivalda ohvriks."

Seega tänavaelu võib ärgitada sõltuvusaineid tarvitama. Sõltuvusainete ja tänavaelu seos võib hoopis ilmuda selles, et laps või nooruk suundub tänavale juba väljakujunenud uimastisõltuvuse tõttu:

"Lapsed ja noorukid, kes on alkoholi- või uimastisõltuvuses. Kodus nad sellega tegeleda ei saa ja seetõttu kogunevad nad tänavatele."

Sõltuvusainete kasutamise põhjuseks nimetatakse ka tänavaeluga kaasnevat emotsionaalset rahuldamatust, mida uimastid (vähemalt teatud perioodiks) näiliselt leevendada suudavad.

4.2.5 Vanus

Seda, mida inimesed pakuvad tänavalapse vanuseks, on eriti huvitav teada saada, kui võrd mõiste ise sisaldab sõna "laps". Vanuseküsimust käsitles oma vastuses vaid 19% küsitletutest (n=18). Enamik neist (n=13) nentis, et tänavalapse näol on tegu alaealise, st alla 18aastase lapsega. Mõni vastaja pani paika ka vanuse alammäära:

"Vanus kõigub kusagil 5-20nda eluaastani. "

"Ta on vanuses 7-8 kuni täiskasvanuks saamiseni."

Mõnel juhul arutleti, kas 16-18aastast saab "lapseks" nimetada. Ehkki sihtrühma määratlev mõiste sisaldab sõna "laps" ning seadusandluses nimetatakse lapseks alla 18 aastast isikut, siiski tavateadvuses seostub see mõiste sisuliselt nii laste kui noortega.

Peale eelmainitu olgu siinkohal nimetatud üksikutes vastustes käsitletud tänavalapse tähendust avavad faktorid:

- Tänavalapsed: tähendus erineb linna- ja maakeskkonnas. Kaks vastajat juhtisid tähelepanu sellele, et mõistet "tänavalaps" ei saa võrdselt kasutada nii linna kui alevike/külade puhul, kuna probleemi ilmnemiseks on seal täiesti erinevad tingimused.

"Sest Eesti oludes on maal (Võrumaal) ja linnas (Tallinnas) tänavalapsel erinev tähendus. "

"Peab olema TÄNAV. Külas seda eriti olla ei saa, maal ka. Küll aga asulas, alevikus, linnades."

Siinkirjutajate arvates kinnitab eelmainitud aspekt juba nimetatud üldist tendentsi: nähtuse iseloom erineb piirkonniti.

- Mõned vastajad on kirjeldanud tänavaelu mõju lapse isiksuse arengule:

"Tänavaeluga kaasnevad kognitiivsed muutused. Kuna tänavalapsel puuduvad eeskujud prosotsiaalsete oskuste õppimiseks, siis süveneb nende oskuste defitsiit ja arenevad manipuleerimis- ja otseselt kriminaalsed oskused. Väärtussüsteemis tõuseb esiplaanile jõud ja tarbimine, kujunevad antisotsiaalsed hoiakud."

4.2.6 Tähenduste omistamisest küsitluse tulemuste põhjal

Käesoleva peatüki teoreetilises osas käsitlesime tähenduste omistamist. Analüüsides vastajate isiklike "tänavalapse" mõiste definitsioone, ilmneb teatud negatiivse/tõrjuva varjundiga suhtumine. Näiteks piirduti tänavalaste kirjeldamisel nende seostamisega ühiskondlikult taunitud tegevustega:

"Tänaval kohtub ta teiste omasugustega ja kuna nad ei ole veel oma vanuse ja teadmiste vähesuse tõttu võimelised iseseisvaks eluks, tekivad neil väärustunud ettekujutused normaalsest elust. Neil areneb tugevalt enese alahoiuinstinkt, mis sunnibki neid varastama, kerjama jne."

Vastustest selgub, et tänavalapseks olemine ning tänavatingimustes kogetu avaldab lapse isiksusele sellist mõju, et see laps on ühiskonna jaoks kadunud:

"Tänavalaps kriminaliseerub, omandab kuritegelikule subkultuurile iseloomuliku mõtteviisi, reeglistiku, argoo ja normid. Seega kujutab tänavalaste suur arv endast ohtu ühiskonnale. Lapsed kasvavad suureks ja omandatud parasitise või kriminaalse toimetulekuviisi tõttu jätkavad nad elamist teiste arvel, olles ise võimetud looma väärtusi."

Tähelepanuväärne ning omapärane, siinkirjutajate arvates aga liiga äärmuslik on ühe vastaja "positiivsete" ja "negatiivsete" tänavalaste kirjeldus. Selle põhjal on "positiivsed tänavalapsed" sõbralikud, enamvähem ühealised lapsed, kellel on oma mängud tänaval, nad ei ole ohus ega ka ohtlikud. "Positiivsed tänavalapsed" ihkavad romantikat, janunevad seikluste järele.

Seevastu "negatiivsed tänavalapsed" on need, kellel on probleeme kodus ja/või koolis. Nad otsivad väljundit tänaval, sealsamas ähvardavad neid ka ohud (alkohol, tubakas, narkootikumid) ja nad võivad olla või muutuda ise ohtlikuks.

Kahtlemata sunnib tänavaelu lapsi tegema seda, mida ühiskonna moraalireeglite järgi heakskiitu ei leia. Seejuures ei tohiks aga unustada, et ühiskonna arusaamad nn normikäitumisest ongi välja kujunenud nn keskmiste põhjal ning ütlevad väga vähe ekstreemsituatsioonides toimetuleku kohta. Seetõttu tuleks teadvustada tänavaelu riske ja ohte, eeskätt sellistele lastele suunatud sotsiaaltöö juurutamise ning lapse isiksuse arengu toetamisega, püüdes teadlikult hoiduda lahterdamisest ning sellistele lastele negatiivsete tunnuste omistamisest.

TÄNAVALAPSED JUTUSTAVAD

Käesoleva peatüki lood on nopitud Tartu, Ida-Virumaa ja Pärnu tänavalaste projektidest. Laste soovil on jutustustes nende nimed ja andmed muudetud.

5.1 Kaspari lugu

Kaspar on 14 aastane poiss, kellel on kaks õde ja üks vend. Ta on olnud neli aastat toksikomaan. Ta on pidanud palju kolima, kuna ema ei ole suutnud elukoha eest maksta. Nüüdseks on ta jõudnud maale, kust ikka ja jälle linna oma sõprade juurde põgeneb. Kaspar õpib kolmandas klassis.

Üks jalg on mul täitsa hullusti ära põlenud. Tahad näha? Ükskord ühes trepikojas nuusutasime koos Marguse ja Priiduga. Noh ja Margus nägi, et mina polegi mina, vaid mingi kuradi moodi olevus. Siis ta tahtis mind põlema panna. Viskas põleva tiku mulle sülle, aga mul oli nitrolahus...

Varem me elasime Annelinnas. Seal oli meil mõnus sooja veega korter. Seal pandi meil ükskord üks põlema. Mutt mul joob. Tal polegi käineid päevi. Üks laps meie peres suri tulekahju ajal vingumürgitusse. Teine lämbus padja sisse. Kõige hullem oli, kui vend kukkus neljandalt korruselt surnuks. Ma ei jõudnud teda aidata. Peaagu oleks jõudnud... Jube oli. Pea oli täitsa sodi. Kaks päeva nutsin.

Minu päris isa sai avariis surma. Mehi on mutil palju olnud. Jaak oli kõige normaalsem, õpetas mulle igasugu asju. Praegu on ta vanglas...

Ma ei karda surma. Mul on ükskõik. Elu on niikuinii sitt. Kord panime lastehaiglast vehkat. Sidusime linad kokku ja rõdult alla. Mina sain minema. Sõber kukkus surnuks. Kas lugesid lehest seda lugu?

Kuule, mul on mure. Ma saan ju kahe aasta pärast passi. Passipilte oleks vaja. Tead, teisi asju võib varastada. Seda ei saa ju. Kuule, kas sa mäletad mind, kui ma väike olin? Kõik Tartus teadsid mind. Ma kasvasin tänaval ja otsisin alati koos noorematega prügikastist süüa. Mutt on lollakas. Läks mõnikord nädalaks ära, süüa polnud midagi.

Koolis ei viitsi käia. Olen ikka veel kolmandas klassis. Koolis on igav. Mina teen seda, mida mina tahan. Olen vaba mees! Mutt jälle joob, juba kaks nädalat järjest. Kõik asjad viib panti, minu jope viis ka. On sul midagi sooja anda, väljas on jube külm?

Noh, kui ma Tartusse tulen, ööbin keldrites ja trepikodades. Meil on omad kohad. Ühes kohas on maa sees augud, seal on soojatorud. Seal on talvel päris mõnus, jalad ei külmeta.

Praegu meil maal elektrit pole. Juba mitu kuud. Küünal on. Mutt ei maksa arveid. Joob kõik läbi, mis kätte saab. Kui mutt joob, siis väiksemad on õega. Õde on kuusteist, käib ühes talus abis, saab sealt siis väikestele piima ja õunu.

Ma tahaksin, et mutt ei jooks. Tahaks oma kodus elada ja rahulikult magada, mitte mõelda öösiti sellele, et kust süüa saab.

5.2 Aime lugu

Aime on 14aastane Tartu koolitüdruk, kellel on üks vend, kaks poolvenda ja poolõde. Ta kõneleb hundikurguga inimesele omase ninahäälega ja peab troppe kõrvas hoidma. Tal on teisigi puudeid, mistõttu narritakse teda tihti. Nii kaua, kui ta end mäletab, on ta teistest erinenud ja haige olnud. Ta elas kaks aastat ühe pastori peres, kust ema ta lasteraha saamiseks ära võttis. Aime igatseb sinna tagasi. Loo kirjapanemisel on püütud säilitada Aime intonatsiooni, lauseehitust ja sõnakasutust.

Kui ma suureks saan, ma tahaks saada sekretäriks, käsitööpetajaks või psühholoogiks. Aga kui ma joonistan midagi või teen, siis ema ei taha sellest midagi. Mulle meeldiks küll teisi aidata, kes on minust vaesemad. Ma olen küll ise ka vaene, aga...

Jalas on mul pahad geenid, sellepärast ma käingi sissepoole. Ma õpin nüüd käima, enne vedasin ma jalgu niimoodi järel. See neer teeb mulle vahel valu, teine opereeriti välja. Kas mina ei saa ükskord terve olla? Logopeed ütles, et ma oleks pidanud neli aastat tagasi arsti juurde tulema, aga ema ei toonud. Kõrvad olid alles haiged, ma kannan nüüd mütsi. Oleks vaja rohtu osta, aga ema ei osta.

Niipea kui ma koju jõuan, ütleb ema, et hakka kohe kodutöid tegema. Et tema on väsinud, aga kas mina ei ole väsinud? Kas minul ei ole palju õppida? Mina ei saa tunniga õpitud, tavaliselt läheb kauem — kolm tundi, aga tema ütleb, et ühe tunniga pead hakkama saama.

Isa ei hooli minust, ütles, et ma olen värdjas ja nõdrameelne ja peksis ema ja mind. Teda huvitavad ainult paljad naised. Tal on neid ajakirju hästi palju.

Ema ütles ka, et ma olen idioot. Ema kogu aeg joob. Ta on alkohoolik, aga ta ei taha seda endale tunnistada - ei tea kuhu ta niimoodi jõuab.

Kui ma koju lähen, siis ma lähen hästi aeglaselt, sest ma ei taha sinna minna. Ma ei taha seal üldse elada, aga ma ei saa kuskile minna. Kui kodus joomingud olid, siis ma jooksin ära turvakodusse. Aga siis sai ema teada ja ma sain rielda. Mulle meeldis küll Tiiu juures elada, aga ema ei saanud minust aru.

Ma magan põrandal-vaip, lina, padi ja tekk. Aga siis selg saabki kiiremini sirgeks. Aga kirbud hammustavad ja nii vastik on, ma ei saa magada ja pean sügama kogu aeg. Pritsisime küll, aga nüüd sai mürk otsa.

Teised tüdrukud ütlesid, et mine, mine ja ma tahtsin nii väga magusat - siamaani tahan. Ja siis ma läksingi ja ta vedas mind surnuaeda ja ma sain algul 8 krooni ja siis pärast seda, noh, 25 krooni, aga nii vastik oli. Pärast seda ma hakkasingi poisse kartma. Poisid tahavad kõik seda.

See kool, kus ma enne käisin, oli nii vastik, et ma olen mõelnud, et paneks pommi alla, sest mind mõnitati ja peksti seal. Üks vanem poiss võttis mult uue kinga ja viskas ära — mis mõtet on siis üldse uusi asju osta!

Ka sa ei vaataks mu pead? Ma koolis kammisin küll tingukammiga, aga ma ei ole kindel, et sain kõik kätte...

5.3 "Ma tahan olla vaba!"

See lugu on kümnest noormehest, kelle vanus kõigub kaheistkümnene ja kolmeteistkümnene eluaasta vahel. Kõik nad on eestlased, elavad X linnas ning selle ümbruses Ida-Virumaal ning kuuluvad enda ütluse järgi anarhistide rühmitisse. Rühmitises on nii gümnaasiumi-, kutsekooliõpilasi kui ka "vabahärrasid". Koolis edasijõudmist (need, kes ikka koolis suvatsevad käia) peavad nad keskmiseks. Enamikul neist on peres nii ema kui isa ning ka õed-vennad. Läbisaamine perekonnas kõigub headest suhetest vihkamiseni.

Küsimusele, kui palju on lapsevanemad suunanud nende elu, neid mõistnud ja ära kuulanud oma lapsi, vastasid paljud, et lapsepõlves on nendega tunduvalt rohkem tegeletud (looduses käimised, ühised harrastused, õppimises aitamine, ühised majapidamistööd jne). Isamaalist kasvatust saadi peamiselt vanavanematelt, kodust mäletatakse sõnade ja tegude vasturääkivust. Praeguseid õpetussõnu (puhtus, ausus, loovus, head kombat, isamaalisus) peetakse kiuslikuteks ja vananenud vaadeteks, kuna neid püütakse peale suruda ähvarduste, sundimise, etteheidete abil, mitte aga oma eeskujuga. Kasvatavat vanemat nähakse pigem piiravana, jahedana, enesekesksena ja nõrgana. Vaid mõnda lapsevanemat iseloomustati kui julgustavat, soojust andvat, kuid samas ülearu lapselikku. Probleemiks nimetati ka vanemate tööügamist laste heaolu nimel, kuigi noored ise loobuksid oma sõnade järgi paljust.

Vaba aega kulutatakse teleka vaatamisele, hevi, tekno, rapi kuulamisele ja mängimisele: kolm poissi mängivad ansambli ja astuvad ette ka oma koosviibimistel. Eeskujuga võetakse ansamblist Psühhoterror, kelle kolm liiget on pärit samast linnast ning Vennaskonnast eesotsas Tõnu Trubetskyga, kuigi paistab, et eeskujuks on hoopis tema nahktagi. Käiakse pidudel ja diskodel. Neile meeldib väga jõudeolek, vedelemine ja logelemine. On tegeldud ka grafitiga. Ennast peetakse ka inimõiguste kaitsjateks ning mõned on osalenud ja osalevad ka senini Eesti Edukate Laste Organisatsioonis. Kui oleks rohkem võimalusi ja raha, siis õpitaks enam arvutit tundma.

Intervjuerijat hämmastas mõne noormehe hea ülevaade erinevatest Eesti noorsooorganisatsioonidest, kuigi neisse suhtuti negatiivselt. Kaitseliitu peeti militaristlikuks, saatanakultust eelistati jumalakultusele (omamoodi võitlus "hea" eest), muu olla "päris jama." Enda liigitamist anarhistide kilda ei osata selgitada, (õiget) infot nappivat. Kuigi sel

teemal on nendega vesteldud - täiskasvanud andvat enda seisukohti tõe pähe.

Kuigi mõnuainete tarvitamine on noorte seas popp, arvati, et noored on paremini informeeritud kui täiskasvanud, mistõttu võivad viimased sattuda palju suuremasse sõltuvusse kui noored (nt alkohol, tubakas). Ise oskavat nad piiri pidada nii alkoholi, tubaka kui ka narkootiliste ainetega: "Meie kokkusaamistel on leping mitte mõnuaineid kasutada ning sellest on ka hoidutud, sest reeglitesse, mis me enne kogunemisi ise koostame, on see sisse kirjutatud ja vahelejäämise korral vastutavad kõik - me lõpetame kohe ürituse. Vabal ajal, st mitte meiega veedetud ajal suitsetavad pea kõik, alkohol (õlu on karastusjook) on popp, seda juhtub pea iga päev, pole midagi mõistlikku teha." Alkoholi ja narkootikumide tarvitatakse peamiselt pubides, tänaval, kambaga olles. Pea igal on tänaval õllepudel näpus. Viimase kolme kuu jooksul on paar korda ennast teadvuse kaotamiseni purju joonud enamik neist, veidi purjus ollakse igal nädalal korra kindlasti. Et üldse keegi poleks juua täis olnud, seda ei mäletanud keegi. Vanemate alkoholitarvitamist peeti keskmiseks, alkohoolikuid vanemate seas ei olevat. Kõikide poiste vanemad teavad, et nad tarvitavad mõnuaineid, selle tõttu on kodus olnud ka suuri skandaale.

Intervjueerijad palusid poistel rääkida, mida nad teavad mõnuainetest. Nad olid neist kuulnud, mitut ka proovinud, kuna neid olevat väga kerge osta, eriti linnades. Nad keeldusid avaldamast proovitud ainete nimesid, kuid enamik neist olid tuttavad, ka narkopoliitseiga koos uuritud narkokohvrast. Ka teised sihtrühmad tunnevad huvi narkoohvri vastu, mispeale soovitaks kõikidele koolidele ennetustööna nende sisu koos spetsialistidega uurida.

Koolikaaslaste ja sõpradega on kõikidel hea läbisaamine, paaril korral mainiti koolivägivalda (eriti õpetajate mõnitavat suhtumist, kui pea ei lõika). Raskusi õppetöös põhjendati koolitööst eemalejäämisega (momendil on kõik koolis tagasi). Vanemad kipuvad õigustama õpetajaid ja ei huvitu üldse sellest, kuidas lastel koolis läheb. Vaid kahe poisi vanemad on huvi tundnud laste õppimise vastu.

Millisena kujutavad nad ette oma tulevikku? Kui turvaline see peaks olema? Enamik poistest loodab, et neid ootab ees turvaline tulevik, vaatamata sellele, et praegu on õppimises ikkagi lüngad ja elukutse valikul on tehtud vigu. Unistatakse heast autost, oma majast või suurest korterist, kahest-kolmest lapsest, tasuvast töökohast ja karjäärast. Küsimusele, miks siis praegu ei pingutata, vastati, et noorust ei saa maha magada.

Miks viibin enamiku ajast tänaval? Kas olen tänavalaps või tänava laps? Selgitades tänavalapse mõistet, leiti, et tänavalapsi selle otseses tähenduses peaks Eestis olema väga vähe, kuna enamikul lastest on oma kodu, kuhu minna, kui isu tänaval lonkimisest otsa saab. Pigem hoiatati sellise elamisviisi propageerimise eest, kuna see võib paljudele meeldima hakata. "Kerjata, manguda, lõhkuda, peksta ja seda vaid sellepärast, et me oleme nii üksikud" nii põhjendati oma tegusid. Juhiti tähelepanu ühele vene poisikesele, keda tuntakse hästi selles piirkonnas. Ta käib karguga, kuigi jalaluu-mõra sai ta kaks aastat tagasi ning kargu olevat pihta pannud. Aga härdaks teeb ta inimesi veel tänaseni. Selline oli poiste kokkuvõtte tänavalapse eluviisist. Tänaval viibitakse sellepärast, et linnas nende jaoks huvialaringe ei ole (v.a ansambel kui alternatiivmuusika viljelemise võimalus) ning pikka aega ei suudaks nad neis nagunii vastu pidada. Kas tänapäeva noort köidavad huvialaringid? Enamiku poiste arvates jäävad need ajast kõvasti maha, ringijuhid on enamasti üle keskea, uuendusi kardetakse, väljaspool tööpäevi ja -aega ei toimu midagi, tegevus on üksluine, sest sügisest kevadeni tuleb ühe ja sama asjaga tegeleda. "Meie aga tahame olla vabad!" Suvel olid huvikoolid tihti suletud. Osaleta tahetakse kõiksugustel vabaõhupidudel (Tivolis, õlletelkides jne). Sooviti ka kohtuda teiste noortega, nagu seda meie projekti raames toimus: "...siis on võimalus ise teha ja vastutada ning kohtuda teiste aktiivsete noortega üle maakonna."

Eeltoodud vestlus toimus 1999. a. mai lõpus Ontikal, kus kohtusid Ida- ja Lääne-Virumaa üliaktiivsed (seaduskuulmatud) poisid. See refereeritud arutelu on näide tänaval aega veetvatest poistest, kelle vastu tunneb huvi noorsoopoliitsei (kolm poissi on seal arvel), kellega on küllaltki raske kontakti saada, kuid kes on avameelsed inimeste vastu, kes ei kleebi neile silte külge. See tähendas intervjueerijatele ettevaatlikkust, kuna poisid teavad, et oldi kontakteerunud noorsoopoliitseiga.

5.4 Peetri lugu

Lugu ulatub kaugemale minust. Aga mina olen Pärnu poiss Peeter ja praegu olen 18 aastane. Kodus, kus kunagi elasin olime kahe venna ning ema ja isaga. Vanem vend on kaks aastat vanem ja noorem kaheksa aastat noorem. Probleemid meie, laste, ja vanemate vahel algasid praeguseks juba kuus aastat tagasi. Sel ajal küll hakkasid probleemid tekkima mu vanemate ja mu vanema venna vahel. Üheks suurimaks probleemiks oli venna kasvuga ja sellega kaasnevad suuremad tahtmised. Arusaamatused kestsid mu vennal umbes neli aastat vahelduva eduga. Vend lahkus meie kodust, kui oli 17 aastane. Praeguseks on minu vend juba sõjaväe-teenistuses.

Kuna olen vennast kaks aastat noorem, siis hakkasid minu suhted vanematega viltu vedama hiljem. Olin siis 15 aastaseks saanud. Meie suhete probleemid olid kodunt õhtul ära olemised ning õppimine mitte väga headele hinnetele koolis. Kuid minu jaoks oli suurimaks vastunäidustuseks vanemate omavahelised tülid, kus tuli olla mõlemal poolel, mis oli muidugi vägagi raske. Seega muutus olukord vahest päris talumatuks, mil soovisin olla kodunt eemal, kasvõi väljas jalutada, mida ei tahetud lubada, kuna tuli nii üht kui teist kaitsta või õigustada. Ja seega kasvasid pinged ikka jälle ja jälle ja jälle...

Esimeseks minu totaalse vihahoo tagajärjeks oli kodunt äraminemine isa autoga, mille ma pakkisin täis omale vajalikke ning väga väärtuslikke isa asju. Kaasa sain ma ka isa rahakoti, kus oli küllaltki palju raha sees. Teele asusin ma öösel. Auto rooli istusin ma juhtimiseks alles esimest korda ning edasine tegevus muutus raskeks, ma mõtlen auto juhtimist. Kuna olin noor ja sain auto kätte, siis hakkasin maanteel juba kihutama ja esimeseks õnnetuseks oligi Pärnu-Virtsu maanteel, kus ma sõitsin teelt välja. Minu õnneks olid puud teest küllaltki kaugel ja ma jäin seisma 10 sentimeetri kaugusel puudest. Edasi sõitsin ma ettevaatlikumalt ning suutsin hakkama saada ilma õnnetusteta. Läksin Saaremaale sellepärast, et seal oli mul kirjasõbranna, keda soovisin väga näha ning kellel ma ka külas käisin. Esimese päeva saatsin mööda Kuressaare ringi sõites. Ööd veetsin ma autos. Teisel päeval hakkasin ma juba mõtlema oma rahalise olukorra üle ning otsisin kohta, kus võiks pikemalt peatuda. Mõtlesin minna Saaremaalt Hiiu- ja Saaremaale, kuid see jäi kätki, kuna kui ma lõpuks Triigi sadamasse jõudsin, ei jätkunud mul enam raha autole praami piletit ostmiseks. Seetõttu olin sunnitud loobuma sellest mõttest. Vahepeal veetsin aega auto registrinumbriga muutmise, millega ma ausalt öeldes väga hästi hakkama sain. Kolmandal päeval tuln ma veel rahadega normaalselt välja kuid neljandal päeval tekkis probleem rahaga nii söögi kui ka bensini ostmiseks. Ja kuna ma olin algusest peale tagaotsitavaks kuulutatud oma vanemate poolt, siis ei tohtinud ma ka politseile ette jääda. Kuid neljandal päeval juhtus midagi halba. Ma nimelt jäin politseile vahele. Alguses püüdsin end päästa häbitute valedel läbi. Kuid kui jõudsin politseimajja ning mu pilk riivas uurija kausta vahel olevat lehte koos oma nimega, siis rääkisin kõik ausalt ära.

Seal ähvardati mind kuueaastase vabadusekaotusega, mida ma küll ei saanud, kuna mu isa võttis avalduse tagasi. Siis algas suvi ja mõnda aega sain ma vanematega ideaalselt läbi. Möödus sügis, talv ja ikka järjest ja järjest suurenesid pinged, üha rohkem ja rohkem ning järgmine kopsu üle maksa minek toimus kevadel maikuu, kuna tol talvel suurenesid minu ärakäimiste korrad hilisõhtutel, kuid siiski oma vanuse kohta olin ma õigel ajal kodus. Tõesti ma olin ära mõned ööd, just mõned ööd ja nende jaoks küsisin ma ka luba ning sain need, kuid siiski ei tahtnud lõppeda tülid ema-isa vahel, mis said alguse sellest, et isa oli purjus, mis emale sugugi ei meeldinud. Purjutamishoogusid sattus meie perre peaaegu kõikidel pühadel, sest tavaliselt neil aegadel armastas isa alkoholi tarbida.

Mais läksin ma Tallinna. Oma esimese öö saatsin ma mööda Tallinna peal ringi kolades ning kolme-nelja ajal öösel maandusin bussijaama lähedal asuvasse kioski, kus ma sattusin peale kahe noormehe ning ühe vanamehe vahelisse sõnelusse. Seal ma sobitasin sõprust nende noormeestega ning jututeemaks tuli ka minu elukoht, millele ma vastasin, et otsin nii elukohta kui ka töökohta. Sellepeale vastas üks neist, et ta elab ja töötab seal samas bussijaama juures ning et ta võib küsida oma ülemuse käest, kas ma võiks seal töötada,

mille peale sain jaatava vastuse. Ka elama võisin ma sinna jääda. Seal tegutsesin ma umbes kuu aega. Seejärel naasesin Pärnu tagasi. Elama asusin ma turvakodusse Oliver. Kõigepealt läksin ma kooli, kuna olin tulnud tagasi, sellepärast et lõpetada klass, mis mul kahjuks ei õnnestunud. Koju läksin ma päeval, mil mu isa nägi mind tänaval täis peaga (isa oli täis) ning politsei kutsus, kellega erilisi probleeme ei olnud. Peale seda ma läksin koju. Kodus oli seis päris kriitiline. Ema rääkis minuga karjades, isa kaitses. (Isa on alati rohkem minu poolt olnud, kuid samas olen temaga ka suuremates tüldes olnud.) Suvel läksin ka isa juurde tööle. Seal töötasin kaks kuud. Siis lasin uuesti jalga. Ning uuesti Tallinna. Kaks nädalat elasin Tallinnas tänavatel. Ööbisin täiesti suvalistes kohtades: trepikodades, lahtiolevates baarides, koolis, suvilates ning niisama tänaval ringi rännates. Kuna oli suvi, siis ei olnud tootumiseiga probleeme. Tallinnast läksin umbes kahe nädala pärast ära Narva poole reisima (häälega). Aeg oli siis juba pooles augustis.

Kõigepealt jõudsin Rakverre. Sealt sõitsin kaubarongiga tagasi Tapasse. Edasi läksin ma Jõhvi ning sealt edasi lõpuks jõudsin Narva, kus veetsin kaks päeva. Sealt läksin edasi ma läbi Tallinna Saaremaale. Kuressaarde läksin häälega, kust varastasin ratta, et edasi veidi kiiremini. Teejuhiks võtsin lugemissaalist Saaremaa kaardi kaasa. Ööd Saaremaal veetsin suvalistes majades või suvilates, kust võtsin kaasa ka mõned iluasjad ning tarbeasjad, mida kavatsesin pärast maha müüa rahasaamiseesmärgil. Lõpuks jõudsin otsusele, et peaks siiski kooli minema ning 31. augustil tulin tagasi Pärnu. Pärnus pöördusin Shalomi, kus mulle juhataja soovitas minna koju, mida ma ka tegin. Kodus ma kaua ei olnud, sest kõik endine kordus. Seekord läksin sõbra juurde. Teoreetiliselt sain küll sõbra juures edasi olla, kuid parem variant tuli mulle kätte Shalomi juhataja poolt, kes lubas mul seal elada. Neli kuud elasin Shalomis ning abistasin töödes ning hiljem läksin ka selles majas asuvasse pagarisse tööle. Praegu elan mujal ja on saabunud uus etapp mu ellu, millega olen hetkel väga rahul. Aga ka kõigiks sajakaks juhuks on mul veel Shalomi võti olemas.

PRAKTILISI VÕIMALUSI TÖÖKS VANEMLIKU HOOLITSUSETA LASTEGA

Avatud Eesti Fondi programm "Tänavalapsed/lapsed tänaval"

ERKI KORP

Avatud Eesti Fondi 1998. a algatatud programm "Tänavalapsed/Lapsed tänaval" hõlmab Sorose fonde Ida- ja Kesk-Euroopas, programmi on kaasatud Eesti, Läti, Leedu, Makedoonia, Poola, Tsehhi, Slovakkia, Ungari, Bulgaaria, Rumeenia, koostööpartneriks on Belgia Kuningas Baudouini Fond.

Konkreetsed abinõud Eesti tänavalaste olukorra parandamiseks võeti tarvitusele 1998. a suve hakul. Kuulutati välja projektikonkurss "Tänavalapsed/Lapsed tänaval", kuhu said tänavalaste teemalisi projekte esitada erinevad selles valdkonnas juba tegutsevad valitsusvälised organisatsioonid ning kohalike omavalitsuste päevakeskused. Programm hõlmab kahte tegevusaastat, mille jooksul antakse rahalist toetust mittetulundusühingutele ja hoolekandeesutustele. Programmi raames on ette nähtud projektijuhtide ühiskoolitus, kus vahendatakse vajalikke teadmisi ja kogemusi oma ideede paremaks teostamiseks.

Konkursile laekus 34 projekti igast Eestimaa nurgast ning taotletav kogusumma oli enam kui 4 miljonit krooni. Avatud Eesti Fond toetas ekspertnõukogu välja valitud üheksat tänavalaste teemalist projekti 904 006 krooni eest. Toetati Paide laste varjupaika, noorte loominguulist ühendust Varia Arti, Kohila päevakeskust, Rakvere pedagoogikakooli ja noortemaja koostööprojekti, Ontika koolituskeskust, Saaremaa laste ja noorte tugikoda, Tallinna Kesklinna laste öömaja, mittetulundusühingut Öökull ja Pärnu Shalomi Abikeskust.

Iga projekti raames on ette nähtud psühhosotsiaalne ja kriminaalpreventiivne töö tänavalastega, tugiisikute süsteemi loomine, koolituslaagrite korraldamine, huvitegevus, toimetulekuõpe ning varjupaikade asutamine.

Avatud Eesti Fondi projektikonkursile laekunud projektide hulgas oli vähe neid, mis käsitlesid tööd nn tänavalastega, põhiosa moodustasid projektid, mis puudutasid tööd lastega tänaval. Eelkirjutatu põhjal võib järeldada, et esiteks on tänavalaste probleem üle paisutatud, ei tehta vahet kodututel lastel ja lastel, kellel on kodu olemas, kuid kes lihtsalt aeg-ajalt hulguvad tänavatel. Teiseks, tänavalapsi on vähe, neid ei ole suudetud leida ja nendele suunatud sotsiaaltöö veel puudub, aga nad on kusagil olemas, ehkki nad ei ole huvitatud endi "aitamisest". Kuid Avatud Eesti Fond on alustanud tööd selles valdkonnas ning koostöös teiste samaste eesmärkide nimel töötavate organisatsioonidega ja kohalike omavalitsustega õnnestub ehk leida lahendusi, eeskätt koostöövõrgustiku abil parandada hetkeolukorda ning teha kindlaks olemasolevad tänavalapsed.

Määrava tähtsusega on Maailmapanga liitumine "Tänavalaste/Lapsed tänaval" programmiga, mille abil kasvab tehtud töö väärtustamine riiklikul tasandil. Maailmapanga tänavalaste probleemide uuring aitab leida lahendusi (vt 3- ptk).

Sotsiaaltöötajad, haridustöötajad ja noorsoopolitseinikud peaksid hakkama agaramalt koostööd tegema ehk tuleb välja arendada tulemuslik võrgustiku, et "ei kellegi" piirkonda jäävad lapsed kuuluksid "kellelegi". Palju saaks ära teha laste vaba aja sisustamisega, luues lastele ka väljaspool kooli tasuta vaba aja veetmise võimalusi. Ka lapsevanemad peaksid rohkem huvi tundma oma laste tegemiste vastu. Tihti peale "korralikust" perest pärit laps (kellele vanemad annavad raha huviringi jaoks) ei käi huviringis, kuid ta vanemad on kindlad, et nende laps seda teeb. Selliseid lapsi on väga palju ning vanemad peaksid peale rahaandmise ka huvi tundma, kas lapsel peale rahasaamise on ka muid vajadusi.

Eesti on väike riik. Isegi paarist sajast tänavalapsest kõnelemine kinnitab probleemi olemasolu ja mitte sugugi väikse. Kui riik ei hoolitse oma tulevaste kodanike eest, ei saa ka rääkida korralikust ning püsivast Eesti vabariigist.

Mõned sammud on juba astunud ja üks neist on kindlasti käesoleva raamatu ilmumine, mis pisutki püüab parandada infolünka selles valdkonnas.

Järgmises peatükis antakse ülevaade Avatud Eesti Fondi ja Kuningas Baudouini Fondi finantseeritud üheksast projektist. Projektijuhid annavad ülevaate, mida esimese tegevusaasta jooksul tehti ning kuidas eri piirkondades töötavad inimesed näevad tänavalaste probleemi ning selle lahendamise võimalusi.

6.1 Tallinna Keslinna Laste Öömaja projekt "Tänavalt koju ja kooli"

LAURI KURVITS JA EVE PALO

Keslinna laste öömaja, mis asub Tallinnas, Asula tn 11, avati 3- veebruaril 1998. a. Öömaja on ette nähtud kuni 18 aastastele lastele/noortele, erandjuhtudel ka emadele ja nende alaealistele lastele, kes mingil põhjusel vajavad öist varjupaika. Öömajas on kakskümmend viis voodikohta: kümme emadele ja nende lastele, üheksa kohta poistele ja kuus kohta tüdrukutele.

Öömajas on ööbimis- ja pesemisvõimalus, pakutakse õhtusööki ja hommikueinet, vajaduse korral riideid. Öömaja on avatud suviti 19-9, talviti 17-9. Põhilisteks öömaja külastajateks on 10-15 aastased poisid, suurem osa neist on vene rahvusest.

Kui laps tuleb öömajja, siis küsime temalt, et miks ta ei ööbi kodus ja vastused on väga sarnased: ema-isa joovad, peksavad, ei lase sisse või kedagi ei ole kodus ja võtit ei ole. Kasuvanemad, ema elukaaslased (joomakaaslased) või ka vanavanemad on tihti vägivaldsed. Päeval on nende laste peamiseks tegevuseks tänavatel hulkumine, äritsemine ja ka kerjamine. Suurel osal nendest lastest on probleeme kooliskäimisega, on neid, kel omandamata algharidus. Paljud neist ei ole kooli jõudnud juba aastaid.

Keslinna laste öömajas oli k.a septembrikuuks registreeritud üle 6000 külastuskorra, nimekirjas oli 271 isikut, neist 200 nn riskilast tänavalt. Öömajas viibinud lastest informeerime laste elukohajärgseid lastekaitsetöötajaid, võtame ühendust laste vanemate ja kooliga, et aidata välja selgitada ja lahendada nende probleeme, kes seda vajavad.

Alates 1998. a sügisest töötab kesklinna laste öömajas Avatud Eesti Fondi finantseeritud projekt, mille eesmärgiks on pidevalt öömajas ööbivate laste koduse olukorraga tutvumine, lahenduste ja arenguvõimaluste leidmine lapse suhetes kodu ja kooliga. Tugiõpetaja aitab lastel üle saada koolitöös tekkinud lünkadest, mis tihti on põhjustatud pikemaajalisest koolist puudumisest. Vene rahvusest lastele õpetame vene keelt. Oleme lastele korraldanud üritusi ning püüdnud pakkuda neile uusi võimalusi oma vaba aja sisustamiseks.

Projektitöö käigus saime uusi kogemusi nn tänavalastega töötamisest, ning ülevaate tänavalaste eluolust, probleemidest, vajadustest ning põhjustest, miks lapsed on tänaval. Need kogemused on aidanud leida erinevaid lähenemisviise ja lahendusi laste probleemidele.

Lapsed, kes ei tunne end kodus oma pere keskel kindlalt, leiavadki, et tänaval sõprade seltsis on huvitavam ja parem. Et kõhtu täis saada, selleks on vaja ettevõtlikkust ja nutikust. Paljud poistest teavad, kuidas äratada möödakäijates haletsust, kuidas mõjutada turiste, et saada elamiseks vajalik raha. Kõik lapsed ei ole selleks võimelised, sest tänaval maksab tugevama õigus ega kõik teenitud raha ei jää alati endale.

Et leevendada pingeid, mis on tekkinud kodus ja tänaval, hakkavad nn tänavalapsed varakult suitsetama ja alkoholi tarvitama. Kõige odavamaks uimastavaks vahendiks on aga liim ja kui hoolikalt tänavalapsi silmitseda, siis nii mõnelgi on liimirõngad ümber suu ning silmad kilamas. Liimilõhna on tunda nende riietest ja hingeõhust. Odav kaif teeb julgeks ja vabaks ning leevendab hirmu isegi kõige hirmsama - politsei - ees.

Üks osa laste öömaja klientidest ongi just sellised tänavapoisid. Enamik öömajalistest tulevad siia ikka ja jälle. Nad teavad, et võivad siia tulla ka siis, kui muud kohad neile suletuks jäävad, nad teavad, kuidas siin käituda ja olla, et veeta siin oma ööd, sest tegelikult vajavad ka nemad kaitset ja turvatunnet.

Järgnevalt mõned juhtumid öömaja tööst: Kati on 7aastane. Kesklinna laste öömajja tuli ta esmakordselt koos emaga 1998. a aprillis. Tulema sundis korteripõleng: perekond jäi elamispiinnata. Kati ema on töötu, tal puudub kindel sissetulek, nõnda ei saa nad uut elamispiinda üürida. Sotsiaalhoolekande osakonna kaudu elamispiinna saamine võtab aga aega.

Hommikul pärast öömajast lahkumist lähevad Kati ja tema ema linna. Aega, mil nad on peavarjuta, tuleb kuidagi täita. Suvel istutakse Kadrioru tiigi ääres või Viru hotelli juures. Kui ilmad külmemad, saab olla kaubamajas: Kati saab mängutoas mängida ja ema kohvikus raamatut lugeda.

Septembris läks Kati kooli. Koolis tekkisid juba esimestel päevadel probleemid teiste laste ja lastevanematega. Pärast haigust Kati enam kooli ei läinud.

Detsembri alguses sai Kati ema kätte korterioriideri. Veel läks aega, enne kui kõik korda sai.

Alates 1999. a märtsist elab Kati koos emaga jälle omas kodus.

Margus on 9aastane. Öömajja tuli ta koos emaga 1998. a septembri alguses. Oma kodu neil ei ole. Elukohas tekkisid lahkkelid majaomanikuga. Eelmisel aastal, kui Margus õppis teises klassis, tuli tal nii mõnigi kord õppida küünlavalgel. Pingete ja probleemide tagajärjel halvenes Marguse õppedukus ja ta jäi klassikursust kordama.

Öömajas Margusele meeldis, ütles, et ei tahakski siit ära minna. Koolis läks paremini ja emagi on rahulikum.

1999- a aprillis sai Marguse ema kätte korterioriideri. Loodetavasti jaanipäevast elavad nad oma kodus.

Roman on 12aastane. Öömajja tuli ta esimest korda 1998. a veebruaris koos sõpradega. Põhjuseks ütles, et ei saa koju minna, kuna ema joob. Romanil on ka vanaema, kelle juures saaks elada ja seal ta aeg-ajalt ka viibib.

Rohkem aga meeldib Romanile olla tänaval koos sõpradega. Koos kerjatakse ja äritsetakse, teenitakse elatist, et osta suitsu ja süüa. Roman on toksikomaan, kooli ei ole ta jõudnud juba mitu aastat.

Aeg-ajalt hakkab Romani ema muretsema, helistab ja tuleb pojale järele. Mõnikord helistab ka Roman ise emale aga ööbida meeldib talle ikka rohkem öömajas.

Mõnel õhtul, kui Roman jälle öömajja tuleb, ütleb ta, et ei ole mõtet koju minna, sest ema tegi juba süüsti ära. Eriti rohkem Roman oma kodust rääkinud ei olegi. Nagu enamik tänavapoistest, ei kipu ka Roman lobisema oma elust ja tegemistest.

Robi on 14 aastane. Öömajja tuli ta 1999. a märtsis. Põhjuseks vanemate alkoholism. Robil on kodus kaks õde ja vend.

Robi on toksikomaan, ta on proovinud ka korduvalt narkootikume. Alates möödunud aasta detsembrist ei ole ta koolis käinud. Enne sedagi oli kooliskäimine väga lünklik. Koolikohustuse mittetäitmise, mitterahuldava käitumise ja toksikomaania pärast on Robi küsimust arutatud linnaosa noorsookomisjonis. Lastekaitsetöötajad leiavad, et Robi probleemi ei lahenda ainult vanematelt nende õiguste aravõtmine ja Robi lastekodusse saatmine. Robi on sõltuvushaige laps, kes vajab põhjalikku ravi.

Sellised on mõned näited lastest, kes ööbivad Tallinna Kesklinna valitsuse sotsiaalhoolekande osakonna ja Tallinna linnamisjoni koostööna valminud kesklinna laste öömajas.

Esimese aasta kokkuvõte on kindlasti positiivne. Kõik need kooliskäivad lapsed, kellega projekti käigus töötati, lõpetasid edukalt klassi. Üks eelkooliealine laps, kes elas oma emaga peaaegu terve projekti käigus öömajas, õppis lugema. Vene poistel paranes tunduvalt eesti keele oskus. Paljudel lastel, kes juba aastaid ei olnud koolis käinud, tekkis huvi õppimise vastu. Projekti töötajad said tohutult kogemusi tänavalaste õpetamisel ja ühiskonda integreerimisel.

6.2 Kohila Laste Päevakeskus projekt "Preventiivne töö lastega Kohila piirkonnas"

KRISTIINA KUNTOR

Päevakeskuse vajadus Kohilas kerkis esile 1997 a, mil selgus, et koolis ei ole enam pikapäevarühmi, kuid algkooliõpilased vabanevad koolist keskpäeval ning enamikul neist ei ole siis midagi teha ning vanemad on tööl. Hulkurluse levimise ja järelevalveta laste tänavalaste sattumise oht on Kohila piir konna suur, kuna Tallinna-lähedus ja hea bussi-rongiühendus pealinnaga meelitab sihitult hulkuma. Samuti on vaba aja sisustamise võimalused majanduslikult vähem kindlustatud perede lastele piiratud.

1997. aasta sügiseks olid Kohila alevivalitsusel vabanenud mõned lasteaiaruumid, mis osutusid päevakeskusele sobivaiks. Kohila alevivalitsuse 1998. aasta eelarves oli juba päevakeskuse kuludega arvestatud.

Päevakeskus on mõeldud Kohila ja selle ümbruse 7-11 aastastele lastele. Päevakeskusesse on oodatud eelkõige probleemsete perede lapsed (vanemad on töötud, alkohoolikud, tööga ülekoormatud), aga ka õpiraskuste ja käitumishäiretega lapsed. Keskus mahutab päevas

kuni kolmkümmend last, kellest 2/3 viibivad siin pidevalt. Esimese tööaasta jooksul käis päevakeskuses umbes kakssada last.

Päevakeskuse eesmärgid on ennetada järelevalveta laste tänavale sattumist ja hulkurluse levimist, tutvustada potentsiaalsetele tänavalastele huvipakkuvaid arendavaid tegevusi. Päevakeskus tuleks kujundada kohaks, mis hälbimisohuga lastel aitaks leida kindlustunde, armastuse enda, kodu, vanemate ja ümbritseva vastu, usu enesesse, edu-ja õnnelootuse.

Päevakeskus on avatud igal tööpäeval 12-19. Töötajad vestlevad iga uue lapsega, kes on päevakeskusesse tulnud. Samuti võetakse ühendust vanematega ja tutvustatakse neile keskuse tegevust. Paljude vanematega kontakteerutakse pidevalt, et ühisel jõul aidata lapsel jagu saada probleemidest ja raskustest. Kord nädalas nõustab psühholoog nii kõiki pereliikmeid korraga kui ka lapsi ja vanemaid eraldi. Nõustajad ei piirdu tavaliselt ühe kohtumisega, vaid konsultatsioonid toimuvad pidevalt. Psühholoog-nõustaja korraldab ka teraapiaseansse (muusikateraapia, värviteraapia ja muud lõõgastavad seansid lastele). Kord nädalas toimub kunstiring, kus analüüsitakse ka tehtut ja mille raames on lapsi viidud ka Tallinnasse näitustele. Neljal päeval nädalas käib laste juures õpetaja, kes aitab teha koduseid õppetükke ja pöörab erilist tähelepanu õpiraskustega lastele. Koostöö sujub ka laste klassijuhatajatega konkreetsete juhtumite arutamisel. Ühine toiduvalmistamine, uute retseptide katsetamine ja ühine söömine kuulub iga päeva juurde.

Lapsed saavad ka ise vaba aja sisustamiseks meelepäraseid tegevusi valida: päevakeskuses on arvutid, koroonalaud, Legod jm mänguasjad, käsitöövahendid, televiisor, videomakk, muusikakeskus. Päevakeskuses tähistatakse tähtpäevi ja sünnipäevi. Lastega on käidud Tallinnas kinos ja teatris. Suur menu oli ka suveüritustel, kus pöhirõhk oli väljasõitudel ja telklaagritel. Töötajad pidid jälgima lapsi väljaspool tavamiljööd. Edaspidi on kavas korraldada tantsu- ja liikumistunde, samuti kutsuda külla põnevaid inimesi.

Päevakeskuse töö tähtsaimaks tulemuseks on see, et lapse probleemid ja mured saavad neutraalsel pinnal hästi avalduda. Lapse probleemidele püütakse leida võimalikult parim lahendus, arutatakse tekkinud murede põhjuste üle, otsitakse võimalikke lahendusi edasiseks. Päevakeskuse töötajad on tõendanud oma võimekust suhelda lapse, pere, kooli, aga ka ametiasutustega. Lastele, kelle vanematel ei ole olnud võimalik last tasulisesse huviringidesse saata, on avanenud võimalus osaleda erinevates ringides ja ühistes ettevõtmistes.

Aastane töö on näidanud, et keskusesse soovivad tulla väga paljud lapsed, kuid ruumid ei võimalda kõiki vastu võtta.

6.3 Saaremaa laste ja noorte tugi-koda projekt "Tänavalt tuppa"

FRANTŠESKA VAKKUM

Alaealiste kuritegevuse maastikul etendavad suurt osa nn riskirühmad: hulkumist harrastavad ning mittetöötavad ja -õppivad alaealised. Need on tavaliselt toimetulekuraskustega peredest pärit lapsed, kellel on lapsevanem(ad), kuid nad on sotsiaalselt tõrjutud ning nad veedavad oma aega tänavatel hulkudes. Paljud neist lähevad ööseks koju, kuigi suur osa neist on korduvalt omavoliliselt kodust lahkunud ning ka tagaotsitavaks kuulutatud. Need on isikud, kellest osa hakkab varem või hiljem varastama ja sooritama õigusrikkumisi selleks, et ära elada või oma energiale rakendust leida. Riski piiril kõikumaid lapsi, kes mitmel põhjusel võivad kohe tänavale sattuda, on Eestis umbes 3000-4000. Need on lapsed, kes on juba sattunud või sattumas tänavale, lootes sealt leida mõistmist ja tähelepanu.

Paari viimase aastaga on tööpuudus Saaremaal kolmekordistunud, perede toimetulekuraskused on suurenenud. See on soodustanud lastevanemate stressi, masendust ja

lootusetusetunnet, mille all kannatavad ka lapsed. Vältimaks tänavalaste arvu plahvatuslikku kasvu, tuleb suuremat tähelepanu pöörata nii juba kriisiolukorras perede lastele (vanemate alkoholism, saamatus, oskamatus, vaesus jms), kes eelistavad tänavat kodule, kui ka nn riskiperede lastele, kes võivad lõpetada tänaval, kui nad oma probleemidega üksi jäävad.

Et ennetada võimalikke kriisiolukordi algatati 1998. a 1. oktoobril Avatud Eesti Fondilt rahalist toetust saanud projekt "Tänavalt tuppa". Projektis on ette nähtud ennetada ja lahendada riskirühma kuuluvate laste ja noorte alkoholi ja uimastiprobleeme, ajutisi kriisiolukordi ja sotsialiseerumisprobleeme, aktiveerida käitumishäiretega noori, rakendada nende energiat millegi kasuliku tegemiseks. Just selliste tööde tegemiseks rajati projekti "Tänavalt tuppa" toel Saaremaa laste ja noorte tugikoda. 1998. a detsembris alustas seal tööd laste turvatuba, kuhu on oodatud kõik lapsed tööpäevadel 13-18, vajaduse korral ka kauem. Turvatoa eesmärk on ära hoida laste hulkurlust, mis võib juhtuda siis, kui laps ei soovi või ei ole tal võimalik pärast kooli mingil põhjusel koju minna. Vahel võib põhjus olla lihtsalt selles, et vanemad ei ole veel töölt koju jõudnud, kuid selle võivad tingida ka konfliktid perekonnas. Lapsed saavad meie õppeklassis rahus ja vaikusel õppida ning mängunurgas uute kaaslastega mängida.

Tugikojas käivad väga erineva taustaga lapsed ja noored. Esialgne kartus, kuidas pakkuda abi just neile, kes seda vajavad, on kadunud. Tugikoja laste ja noorte tausta-uuringud näitavad, et need, kellel on kodus ja koolis kõik korras, tulevad tugikotta vaid korra või paar. Pidevalt käivad siin lapsed, kes iseseisvalt oma probleemidega toime ei tule, kes vajavad abi ja toetust. Näiteks, lapsed, kes seni tõrjututena ei ole osanud või julgenud ise oma probleeme lahendada, noored, kes ei ole leidnud oma kohta elus, kuna on sattunud kuritegelikule teele, jätnud õpingud pooleli või ei ole oma kogenematus ja eriala puudumise tõttu suutnud tööd leida. Tulevad, et suhelda ning leida tähelepanu ja mõistmist, et ühiselust osa saada, töötada ja koos oma elu sisukamaks muuta. Püüame kõigis kujundada leplikkust, üksteisemõistmist, hoolimist ja arvestamist.

Oskust ja võimalust mööda püüame avardada nende silmaringi, tutvustada maailma ja inimsuhteid. Meie majja võivad julgelt tulla need, kellel vahest koolis sõpru napib või keda sootuks tõrjutakse. Ka need, kes seadusesilmaga pahuksisse sattunud, on oodatud aru saama, et elus on tegelikult palju suurem väärtus sõbralikel suhetel ja heal sõnal, kui näiteks poest näpatud nätsupakil või rusikate abil saadud "õigusel".

Majas käib regulaarselt psühholoog, kes laste ja noortega suheldes aitab neil välja selgitada nende probleeme ning nõustada abivajajaid. Lapsed saavad pallitreeningutel ning basseinis ujumas käia. Kord nädalas näitame lastele mõeldud videofilme. Kaks korda nädalas on võimalik juhendaja käe all meisterdada kõikmõeldavaid huvitavaid asju ja omandada eluks vajaminevaid oskusi. Laste meisterdamistundide juhendajatena oleme tööle rakendanud töötuid noori. Ühine tegutsemine on mõjunud mõlemale poolele väga hästi. Lapsed õpivad suhtlema endast vanemate inimestega, saavad end tunnetada võrdsete partneritena, kogevad, et neist hoolitakse. Isata poisid tahavad eriti viibida noormeeste seltsis, nendega murada, juttu puhuda, teha nendega koos mõnda lihtsat töödki. Noored saavad lapsi juhendades uue positsiooni - nad saavad kedagi juhendada, olla vajalikud, tajuda enda rolli olulisust. Paraneb nii laste kui noorte enesehinnang, kujunevad täiesti uued väärtushinnangud. Erinevas vanuses laste ja noorte ühiselu annab kõigile head võimalused omandada oskusi iseseisvaks eluks ja suhtlemiskogemusi. Päevakeskusest on kujunemas tore laste ja noorte päris oma koht. See on paik, kus võimaluse piires arvestatakse kõigi soove, kus kõik on võrdsed nii õigustes kui kohustustes. Koht, kuhu tulevad kõik vabatahtlikult.

Suvel korraldame laagreid nii kriisiperede lastele kui ka seadusega pahuksisse sattunud alaealistele. Laagrite ettevalmistamise ja läbiviimise juures rakendasime vabatahtlikena tööle 18-25 aastasi töötuid noori. Suvelaagrid on olnud tähtsal kohal lastega töötamisel, kuna just suvi on periood, mil lapsed kipuvad rohkem tänavale, rohkem hulkuma. Laagrid on aidanud lapsi ja noori sisukasse tegevusse kaasa haarata. Oleme püüdnud igas laagris lastele anda ka silmaringi laiendavaid praktilisi teadmisi (nt õpetanud ravimtaimi tundma).

Üheks meie üldisemaks eesmärgiks on ergutada laste ja noorte enesealgatust. Heaks näiteks on 24.

septembril 1999. a laste korraldatud piduõhtu, kus nad esinesid täiesti iseseisvalt ettevalmistatud etteastetega. Selline tegevus on tähtis lapse ja noore enesehinnangu kujunemise puhul.

Uuel õppeaastal alustame abivajavate laste tugigruppide tööga. Et igapäevaelus paremini toime tulla, kujundame laste väärtushinnanguid rollimängude tundides. Püüame panna lapsi mõtlema iseenda probleemide põhjuste üle, otsima lahendusi, õpetada neid nägema ka teisi enda ümber.

Oleme alustanud laste- ja noortekohviku ehitamist. Kohviku idee on tulnud noortelt endilt, kuna Kuressaares puudub alkoholi- ja tubakavaba kooskäimise koht koolinoorte jaoks. Ehitamise ajal saavad noored oma vaba aega sisustada tegevusega, mil nad kogenud meistri käe all omandavad elementaarseid ehitamisoskusi. Kuid meie meelest on kõige suurem tähtsus sellel, et noored saavad ise midagi luua. On peetud mitmeid mõttetalguid tulevase kohviku sisu ja vormi üle. Ka teenindava personalina on kavas rakendada töötuid noori, kellele seal töötamine oleks ühtlasi ka praktiliste kogemuste omandamine.

Teine suurem eesseev projekt on laste ajutise öömaja ehitamine, kuhu tuleks neli kuni kaheksa kohta lastele, kes kodustega konflikti sattudes ei peaks öid mööda saatma trepikodades, keldrites, soojussõlmedes või punkrites. Kuressaare väikelastekodu juures avatud turvakodu seda funktsiooni kahjuks ei täida, kuna kohad on täidetud lastekodulastega ning turvakodusse varju pääsemiseks tuleks lapsel läbida bürokraatia kadalipp. Seni on inimesed meile küll teatanud, kui on nähtud lapsi selleks mitte ette nähtud kohtades ööbimas, kuid kahjuks on selliste lastega kontakti saavutamine väga keeruline ning seega puudub võimalus neid aidata. Laste ööbimiskoha sisseseadmine võimaldaks koostöös lastekaitsetöötajate ning omavalitsuste sotsiaaltöötajatega välja selgitada kõige kriitilisemates tingimustes elavaid lapsi ja nende perekondi ning midagi ette võtta nende olukorra muutmiseks.

Kokkuvõttes on projekti "Tänavalt tuppa" eesmärgiks preventiivse tööga vältida laste sattumist kuritegelikule teele, tänavale, rahuldada nende sotsiaalseid vajadusi, muuta nende elu sisukamaks. Arvame, et kui lastele ja noortele pöörata tähelepanu, teha midagi koos, võimaldada neil omi ideid ellu viia, siis kasvab nende eneseusk ning nad suudavad leida oma koha aina vähem ja vähem laste- ja noortesõbralikus ühiskonnas.

6.4 Paide Linnavalitsus projekt "Tänavalaste varjupaiga loomine Paide linnas"

ARNE UUSJÄRV

Projekti pealkirja lugedes tekib esimese reaktsioonina soov sellele vastu vaielda. Milleks rajada vaiksesse ja turvalisse linnakesse tänavalaste varjupaika? Paides ei ole tõesti tüüpilisi tänavalapsi, kuid omad tänavatel viibivate laste probleemid on ka Paides. Paide linnavalitsuse sotsiaalosalakonna töötajad ja teised lastega tegelejad on neid probleeme kogu aeg teadnud, kuid kuna puudub nii raha kui ka tööjõud, siis ei ole nende probleemidega järjekindlalt tegeletud.

Põhiprobleemid Paide linnas:

- ei ole ülevaadet tänavalastest, nende arvust, vanusest, kodusest olukorrast jne;
- ei ole ülevaadet lastest, kes võivad sattuda tänavale;
- puudub koht, kus saaks ööbida laps, kellel kodus ööbimine ei ole mingil põhjusel võimalik;
- puudub koht, kus õpilane saaks teha koduseid kooliülesandeid, kui see tal kodus mingil põhjusel võimalik ei ole;
- puudub koht, kuhu politsei saaks öösel kinnipeetud hulkuvaid lapsi viia;
- ei ole inimest, kellele tänavalaps soovi korral oma probleemidest rääkida võiks;

- ei ole inimest, kes tänavale sattunud lapse eest hoolitseks;
- ei ole inimest, kes külastaks hooldepuudega peresid ja vestleks vanematega.

Nendest probleemidest teavitasid sotsiaalosakonna töötajad linnavalitsuse töötajat, kes koostab rahataotlusprojekte. Linnavalitsuse nõunik viis end olukorraga kurssi ning esitas rahastamisaotluse Avatud Eesti Fondile.

Esitatud projekti eesmärgid olid:

- 1) saada ülevaade Paide tänavalastest ning nende tänavale sattumise põhjustest;
- 2) rajada varjupaik, kus laps saaks vajaduse korral ajutiselt ööbida, pesta riideid ja ise ennast, süüa ning õppida. Erandjuhtudel (isa vägivallatsemise, õnnetusjuhtumid, korterist väljatõstmise jne) võib laps varjupaigas olla koos emaga;
- 3) leida inimene, kes ööpäev läbi oleks valmis vajaduse korral varjupaika minema ja seal lapsega tegelema;
- 4) selgitada välja Paide hooldepuudega pered ja teha nendega ennetavat tööd;
- 5) alustada lastega mittetoimetulevate vanemate nõustamist.

Avatud Eesti Fond toetas projekti 115 000 krooniga ning Paide linnavalitsus alustas projekti teostamist.

Projekt viidi ellu järgmise ajakava alusel:

1. 1998. a oktoober

- a) meeskonna moodustamine ja tööloikude jaotamine;
- b) olemasolevate tänavalaste väljaselgitamine koostöös noorsoopolitseiga ning edasise koostöö kokkulepped politseiga;

2. 1998. a november:

- a) Paide 2. lastepäevakodu hoone kahe ruumi (a' 11,2 m²) hooldusremont ja kohandamine varjupaiga vajaduste järgi;
- b) vajaliku inventari soetamine varjupaika;
- c) sobiva töötaja leidmine ja töölepingu sõlmimine;

3. 1998. a detsember kuni 1999. a oktoobrini:

- a) tänavalaste hooldamine varjupaigas;

4. 1998. a detsember:

- a) hooldepuudega perede väljaselgitamine;

5. 1998. a jaanuar kuni 1999. a oktoober:

- a) probleemsete kodude külastamine;
- b) lastevanemate nõustamine;
- c) varjupaiga edasiseks funktsioneerimiseks ja arenguks vajalike vahendite otsimine;

Üldiselt suutis projektijuht ülaltoodud ajakavast kinni pidada. Hilineta ainult ruumide remontimisega, mis oli tingitud Järvamaa lasteabikeskuse projekteerimisest samasse hoonesse.

Käesolevaks ajaks on projekt ellu viidud ning saavutatud järgmised tulemused:

1. Projekti käigus saadi esialgne ülevaade Paide tänavalastest ning nende tänavale sattumise põhjustest. Selleks koguti informatsiooni Järva politseiprefektuuri noorsoopolitseilt ja Paide linnavalitsuse sotsiaalosakonnalt. Saadud informatsiooni täpsustamiseks ja täiendamiseks paluti Järva politseiprefektuuri patrullidel 1999. a jaanuarist kuni märtsini pöörata tähelepanu öisel ajal Paide linna tänavatel ringiliikuvatele alaealistele. Patrullide raportite põhjal esitas Järva politseiprefektuur aruande projektijuhile. Aruandest selgub, et Paide linnas on olemas selline seltskond lapsi, kes hulgub pidevalt tänavatel ja vajaks aeg-ajalt varjupaiga teenuseid.
2. Varjupaiga jaoks on remonditud ja sisustatud ajutised ruumid. Ajutised sellepärast, et

hoonesse, kuhu on rajatud tänavalaste varjupaik, hakati 1998. a lõpul projekteeri ma Järvamaa lasteabikeskust, mis kavatakse avada 30. septembril 1999. a. Järvamaa lasteabikeskusesse on ette nähtud samalaadne varjupaik, mis peaks valmis saama 2000. a. Seega hakkab käesoleva projekti lõppemisel varjupaiga funktsioone täitma riigiasutus, mille ülesanne see ongi. Käesolev projekt on nimetatud probleeme laiemalt teadvustanud ning palju kaasa aidanud varjupaiga projekteerimisele ja loomisele Järvamaa lasteabikeskusesse. Kuna Avatud Eesti Fond rahastab käesolevat projekti ka järgmisel aastal, siis saab varjupaiga funktsioone uuele asutusele üle anda vahepeal tööd katkestamata.

3. Leiti selline inimene, kes tegeleb tänavalastega ööpäev läbi. Siinamaani on varjupaiga külastajateks olnud peamiselt 8-12aastased lapsed, keda on varjupaika toimetanud politsei, kuid on ka selliseid, kes on ise varjupaika pöördunud. Üsna palju on varjupaigas käinud selliseid lapsi, kelle elukoht on väljaspool Paidet. Peale ööpäevase valmis oleku tegeleb varjupaiga töötaja lastega ka päeval päevakeskuse ruumides. Samuti külastab ta regulaarselt hooldepuudega laste peresid ning vestleb laste ja nende vanematega.

4. Alustatud on lastega mittetoimetulevate vanemate nõustamist nii kodudes kui ka päevakeskuses.

5. Projekti raames on saanud täiendusõpet projektijuht, varjupaiga töötaja, päevakeskuse töötajad ja sotsiaaltöötajad.

Seega võib projekti esimest etappi lugeda igati kordaläinuks.

6.5 Rakvere Pedagoogikakool ja Rakvere Linnavalitsus projekt "Võimalus paremaks tulevikuks"

KAIE KRANICH JA MAIRI ETVERK

1. jaanuariks 1998. a oli Lääne-Viru noorsoopolitsei andmepangas registreeritud 86 Rakvere linnas elavat alaealist. Nende hulgas oli kõige enam 15-16 aastaseid noorukeid ja alla 12 aastaseid lapsi. Politseisse sattumise peamiseks põhjusteks olid vanemate hooletus ning alkohoolses joobes toimepandud õigusrikkumised. Nimetatud lastel puudusid eluks vajalikud sotsiaalsed, psühholoogilised ja käitumisoskused. Linna lastekaitsetöötaja sõnul olid lapsed järelevalveta, hulkusid sihitult ega täitnud koolikohustust.

Rakvere linnas puudub tugi- või päevakeskus, mis pakuks lastele sihipärast ja eesmärgistatud tegevust väljaspool kooli. Töötavad lasteringid on üldiselt tasulised ega suuda kahjuks kaasa haarata kõiki linna lapsi.

Probleemi leevendamiseks viidi 1998. a oktoobris Rakvere Kolmainu kiriku noortemajas ellu projekt "Võimalus paremaks tulevikuks." Projekti sihtrühma moodustasid 20-25 Rakvere linnas elavat 5-14 aastast last. Need olid Lääne-Viru noorsoopolitseis registreeritud alaealised õigusrikkujad, lapsed, kel on olnud kokkupuuteid linnavalitsuse lastekaitsetöötajaga, vanemate hoolitsuseta lapsed, puudustkannatavate perede lapsed. Projekti eesmärkideks oli õpetada sihtrühma kuuluvaid lapsi ja nende vanemaid rühmatöö, vestluste ja toimetulekuõpetuse kaudu elus toime tulema, samuti vähendada alaealiste õigusrikkumiste arvu ja parandada koolikohustuse täitmist.

Kolmel päeval nädalas käisid lapsed kiriku noortemajas, kus sisustati nende vaba aega. Lapsed said korra päevas sooja sööki, mille valmistamisel nad ise osalesid. Õpiti koolitükke, mängiti arvutimänge, joonistati, meisterdati, vaadati õpetlikke videofilme jne. Iga nädala alguses tehti koos vabatahtlikega valmis seinaleht, mis kajastas ühiskonnas parasjagu aktuaalset teemat. Seinalehtede koostamine oli laste hulgas väga populaarne ja neid tehti innuga. Peale laste sünnipäevade tähistati ka jõule, vastlapäeva, vabariigi aastapäeva jne. Lapsed on käinud õppekursioonidel Rakvere linna ettevõtetes ja asutustes, tutvunud klaasikunsti saladustega, osalenud mitmes laagris ja teinud heakorratöid. Tegevust leiti ka

väljaspool noortemaja: sporditi, käidi Lahemaal matkamas, külastati sõpru Karitsa mõisas, osaleti linnas korraldatud lasteüritustel jne.

Rahvusvahelise lastekaitsepäeva puhul, 1. juunil 1999. a korraldati projekti raames Rakvere suurimas ostukeskuses heategevuslik üritus "Rõõmu igale lapsele," kus osales üle kaheksa linnalapse. Ürituse eesmärgid olid teadvustada tänavalaste probleemi ühiskonnas ja teavitada Rakvere elanikke tänavalaste projekti toimimisest linnas. Samas oli välja pandud ka tänavalaste meisterdatud seinalehtede näitus. Üritust kajastasid televisioon ja kohalik ajaleht.

Projektitöö määravam osa oli laste ja vanemate psühholoogiline nõustamine ja rühmatöö.

Projekti kestel muutusid lapsed avatumaks, märgatavalt paranesid nende suhtlemisoskused. Rühmatöös käsitleti selliseid elulisi teemasid nagu sõprus, usaldus, vägivald, sõltuvusained, seksuaalelu jne. Laste ja vabatahtlike aitajate vahel kujunesid usalduslikud suhted. Tihenesid kontaktid ka laste vanematega.

Positiivset tagasisidet on saadud linna koolidelt, noorsoopolitseit ja ka omavalitsuse haridusametnikelt. Lääne-Viru noorsoopolitsei andmetel on oluliselt vähenenud projektis osalevate laste õigusrikkumiste arv.

Projekti raames korraldati tugiisikute koolitus, millest võtsid osa kümme vabatahtlikku, kes olid eelneva vestluse põhjal välja valitud, kuna olid suure motivatsiooniga, eneseteadlikud ja soovisid lastega tegeleda. Tugiisikud on lastele vanemaks sõbraks, nad hoiavad kontakti perega ning teevad ühtlasi koostööd kohalike ametnikega. Enamik neist osales aktiivselt projekti tegevuses. Praegu osaleb üks koolitatud tugiisik teises analoogses projektis.

Algsest ideest tegelda vaid 20-25 lapsega kasvas suve hakuks välja päevakeskuse mõõtu asutus, kuna sihtrühma lapsed kutsusid kaasa ka oma sõpru. Projekti tegevusega on olnud seotud üle kuuekümne viie Rakvere linna lapse, kes vastasid sihtrühma kriteeriumitele. Lapsed on väga rõõmsad, et neil on koht, kuhu tulla ja kus neid alati oodatakse.

Projekti juhina pean väga vajalikuks ja oluliseks projektijuhtide koolitust, mille käigus jälgisime teiste Eesti linnades elluviidud projektide tööd, saime vahetada kogemusi, uusi ideid ja teadmisi, kuidas tööd veelgi efektiivsemalt teha. Kontakte tuleb luua, et arendada välja üle-eestiline võrgustik.

6.6 Ontika Koolituskeskus projekt "Ida-Virumaa Laste ja Noorte Infokeskus töös projektiga "Tänavalapsed"

REET KALDUR

IVLNI asutati 1997. a. et anda teavet kõigile Ida-Virumaa lastele olenemata nende vanusest, rahvusest, maailmavaatelistest tõekspidamistest ning sotsiaalsest seisundist.

Korraldati Eesti esimesed narkomaanide ja seaduskuulmatute laste laagrid koostöös noorsoopolitsei ja noortekabinetiga. Viidi kokku maakonna eri paigust pärit lapsi, et tundma õppida teisi saatusekaaslasi, kelle pere majanduslik olukord oli alla keskmise, et julgustada üksteist lahendusi leidma. Tõuke andis üha suurenev kuritegevus ja tänaval tegevusetult lonkivate laste arvu kasv. Noorte sattumine tänavale ja sealt kuritegelikule teele on tingitud soovist leida oma energiale rakendust (huvialaklubide nappus ja ühiskonna arengust mahajäämine) või lihtsalt ära elada, kuna kodune olukord ei võimalda oma vanemate juures elada.

Ida-Virumaal on vastuolulised suhted eestlaste ja mitte-eestlaste vahel, mis sundis leidma võimalusi kogukondade vaheliste konfliktide ärahoidmiseks (ligi 200 000 elanikkonnaga piirkonnas elab vaid 18,7% eestlasi. Mittekodanikke on üle 90 000, arvuline ülekaal on võõrutanud ka nende pered Eesti riigist, samas on nad kaotanud oma juured ja identiteedi).

Avatud Eesti Fond kuulutas 1998. a välja konkursi tänaval viibivate laste olukorra parandamiseks, avanes ometi võimalus selle töö laiendamiseks ja probleemi põhjalikumaks analüüsimiseks. Kiiresti jõuti uutele teelahkmetele: tekkis vajadus kaasata tõrjutuid ja ka mitteformaalseid rühmitisi töösse õpilasakiiviga ning leida võimalusi eakaaslaste väljaõpetamiseks nn tugiõpilaste abil. Viidi ellu esimesed lastega tegelevate organisatsioonide koostööprojektid ning käesoleva projekti juht kutsuti osalema Ida-Virumaa kriminaalpreventsiooni komisjoni töös. Avanes võimalus operatiivsemalt reageerida ühiskonnaprotsessidele, mis mõjutavad ja ohustavad laste normaalset elu, st muuta ühiskondlikku arvamust lapsi puudutavates küsimustes.

Erinevalt paljudest tänavalaste projektidest on meie tegevus suunatud ühele Eesti suuremale maakonnale ning selle valdade ja linnade laste ühistegevusele ning eriti tugiõpilaste koolitusele.

Juba projekti eos tekkis Ida-Virumaal uus ohtlik situatsioon - üksteise järel läksid pankrotti riiklikud suuettevõtted, jättes igal nädalal töötuks umbes kolmsada inimest. See protsess kestab seniajani ning töötus on kasvanud juba 17%-ni. Paljud lapsevanemad ei olnud õppinud tegema muid töid, kuna pidasid riiklikke ettevõtteid kõige kindlamateks. Enamikul neist puudub elementaarne eesti keele oskus, ollakse harjunud, et nende laste eest hoolitseb keegi teine.

Tegemist on olukorraga, kus iga hetk võivad lahvatada protestid. Selle ärahoidmiseks on moodustatud tööturupakti komisjon, kuhu on kaasatud maakonna eri institutsioonid, mille ülesandeks on kaasa aidata tekkinud probleemide lahendamisele. Oma ülesanne on ka meie projektil - arendada välja tugiõpilaste võrk maakonna eri paikades, tagada lapsi ja noori puudutava info levimist abivajajateni, vahetada teavet maakonna kriminaalpreventsiooni nõukogu ja lastega tegutsevate institutsioonide vahel. Projekti raames tegi IVLNI koostööd Ida-Virumaa riikliku regionaalprogrammiga, Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi kriminaalpreventsiooni programmiga, Eesti Lastekaitse Liiduga, aga ka väga paljude teiste maakonna lastega tegelevate asutuste ja organisatsioonidega. Välja on antud on broshüür "Kui sa vajad abi", mis annab ülevaate kahesajast maakonnas tegutsevast asutusest, kuhu lapsel on võimalik pöörduda oma probleemidega ning seda on levitatud kohaliku lehe kaudu nii eesti kui vene keeles.

Koos noorsoopolitseiga oleme korraldanud kaks laagrit narkomaaniaga juba tutvust teinud noortele, kus nii osalejad kui ka korraldajad on asetatud väljapoole tavapärast keskkonda, et ühise tegevuse kaudu väärtustada ühiskonnaelu positiivsemaid külgi. Koos maakonna õpilasomavalitsuste liiduga korraldati Narva kooliõpilastele narkopäev, millest said osa võtta ka seaduskuulmatud õpilased, kellest nii mõnigi on nüüd haaratud tugiõpilaste ridadesse. Seitsmes koolis on alustatud tugiõpilaste koolitamist, väljaõpetamise järel peaksid nad alustama tööd oma koolis, kaasates veel teisigi aktiivseid õpilasi oma eakaaslaste toetamiseks ja aitamiseks. Kavas on alustada ka uue rühma väljaõpetamist.

Tänu Eesti Lastekaitse Liidule ja Eesti Televisioonile osaleti teismeliste probleemsaaetes "Rusikas", misjärel saadi aimu maakonna laste probleemidest. Siiaamaani antakse infot ja suunatakse lapsed oma muredega spetsialistide juurde. Riskiperede lapsed veetsid jõuluaja jõulumaal, käisid ekskursioonil Lõuna-Eestis, kus selgus, et paljud lapsed polnud kordagi elus käinud väljaspool maakonda (v.a Tallinn), võtsid osa Palamuse noorsoopäevadest, kus tutvustati kristlike noorte tegevusi Eestis. Igal võimalikul juhul võeti üles noorte vaba aja sisustamise teema, ärgitades noori üritusi korraldama ja ka vastutama oma tegude eest. Osaleti maanoorte mõttetalgutel, noorsooühenduste suvemängudel, rühma olid kaasatud nii mitteformaalsete rühmitiste aktiviste kui ka riskiperede lapsi. Just tõrjutute ja

mitteorganiseerunud noorte kaasamisest ühistegevusse on silma paistnud palju aktiivseid noori, kes sobiksid tugiõpilasteks, sest olles autoriteediks kaasõpilaste hulgas, saab muuta nii õpilaste kui ka õpetajate koolielu turvalisemaks. Praegu suhtleme kahe rühmitisega, endast on märku andnud ka nn satanistid, kelle mõjupiirkond ja tegevus on õnneks veel "liivakasti tasemel."

Et aidata noortel tagasi pöörduda normaalsesse ellu, oleme kaasanud maakonna õpilasmavalitsuste liidu tegemistesse ka mõne mitteformaalse rühmitise juhi, kes oma rühmas "jälgendab õpitud". Edukalt kaitsesid nad koos maakonnast teistesse õppeasutustesse suundunud noortega IVLNI au noorsooühenduste suvemängudel (ainus rühm organiseerunud noorte hulgas, kellega ei satunud konflikti). Selliste noorte areng ja ühistegevuse soov on silmaga näha, kuid suhteid nendega on väga raske hoida, sest noored jälgivad pidevalt enda ümber toimuvat ning reageerivad kohe.

Kogu projekti vältel on enamik üritusi peetud eesti keeles, et anda mitte-eesti noortele võimalus praktiseerida keelt ning vaid vajaduse korral tõlkida. See on neile vastuvõetav, kuna nad on kogenud, et nendesse suhtutakse positiivselt ega tehta vahet eesti ja vene noorel. Sellega on kaasnenud soov tundma õppida meie kultuuri ja ühiskonda ning leida sõpru ka eestlaste seast. Vene noored on hakanud analüüsima rahvuskaaslaste käitumist, mis on andnud meile hea võimaluse korraldada oma tööd noortelt saadud info põhjal.

Vaadates tagasi kogu perioodi tegevusele, selgub, et lastega tegelevate organisatsioonide koostöö on võtnud kuju, üksteist on harjutud enda kõrval nägema ning usaldama, vahetatakse teadmisi ja kogemusi ning viiakse ellu ühiseid projekte. Maakonna pingelisest olukorrast hoolimata on suudetud lapsi tänaval kontrolli all hoida. Eos on mitu tänavalastele suunatud ühisprojekti. Meie projekt püüab ennetada probleeme ning levitada infot noorte seas. Suurima saavutusena on sõlmitud esimesed usalduslikud suhted mitteformaalsete rühmitistega, kelle mõju tänaval on märkimisväärne ning kelle kaasamine ühistegevusse on andnud positiivseid tulemusi, nende endi maailmavaatest rääkimata.

6.7 Pärnu Shalomi Abikeskus projekt "Millenniumi ohurisk"

ANNE AAS

Pärnu Shalomi abikeskus rajati 1994. a. Meie tegevused on: kasutatud riiete ja esemete jagamine ning vastuvõtmine, arstiabi andmine haigekassas kindlustamata isikutele, avatud on kohvituba, vajaduse korral on võimalik tellida matuseautot. Lastele suunatud projektidega alustasime 1996. a, et aidata lahendada laste ja lastevanemate probleeme.

1996.a suvel toimus 7-14aastastele lastele laager, et sisustada nende vaba aega.

1997.a sai teoks projekt "I-stuudio", et luua alaealiste õigusrikkujate mõjutamise süsteem.

1998.a viibis meie majas kaksteist 14 - 17 aastast noormeest: alaealised õigusrikkujad. Elutervete harjumuste ja positiivsete eeskujude puudumine ning sotsiaalset ja majanduslikku laadi raskused peredes põhjustavad nii kuritegevuse suurenemist kui ka stressi.

1999-2000. a on meie põhisihtrühmaks 6 - 11 aastased käitumishälvetega lapsed, kel on suhtlemisprobleeme kodu, kooli ja ühiskonnaga. Töötame järjepidevalt kahekümne lapsega ja võtame appi selleks koolitatud tugiisikud ning noorsoopolitseinikke.

Projekti eesmärkideks on pakkuda lastele turvalist ja sisukat järelevalvet, aidata nõustada tervet peret.

Abikeskuses:

- töötavad huviringid;
- vaba aeg on sisustatud;
- toimuvad treeningutunnid;

- aidatakse õppimises järele;
- tehakse perekoolitust;
- peetakse terviseloenguid;
- antakse kristlikku kasvatust.

Aitame kaasa terve lapse ja perekonna kujunemisele, nii vaimses, moraalses kui ka materiaalses mõttes. Toetame tervet perekonda kui ühiskonna alust. Laps on meie rahva suurim varandus. Pakume lastele ja kogu perele mõtestatud tegevusi eri valdkondades. Julgustame madala enesehinnanguga peresid ja lapsi oma võimeid avastama ning rakendama. Aitame kaasa usaldussuhete kujunemisele.

6.8 Noorte loominguiline ühendus Varia Art projekt "Lapsed tänavalt"

OLEG VARES

Projekt "Lapsed tänavalt" nägi ette töö ja abi osutamist riskilastele, nende integratsiooni tänapäeva ühiskonda ja sotsiaalvõrgustiku loomist projekti sihtrühma ümber.

Iga aastaga kasvab nende laste arv, kes veedavad suurema osa ajast tänaval eakaaslaste ja vanemate inimeste seltsis. Seetõttu kasvab alaealiste kurjategijate arv, narkomaania levib aina nooremate hulgas ning üha rohkem lapsi ja noorukeid ei täida koolikohustust.

Võib oletada, et sellise olukorra on põhjustanud järgmised tegurid:

- * perel on väike sissetulek;
- * puuduvad vajalikud tingimused täisväärtuslikuks arenguks;
- * vägivald perekonnas;
- * ei ole võimalust kasulikuks ja huvitavaks vaba aja veetmiseks;
- * infopuudus;
- * riigiasutuste hoolimatus.

Alates 1996. a oktoobrist kuni 1997. a märtsini töötas NLÜ Varia Art kahe 13-16 aastaste venekeelsete noorukite rühmaga, kes on arvel Mustamäe linnaosa noorsoopolitsei. Selle ajavahemiku politseistatistika näitab, et noorukid ei rikkunud seadust. Rühmade juhid korraldasid küsitluse, mille tulemuste põhjal kavandati 1997. a projekt "Lapsed tänavalt", mida kiitis Tallinna linnavalitsuse lastekaitse ja sotsiaalküsimuste komisjon ja finantseeris Sotsiaal- ja Tervishoiuamet.

Projekt alustas tööd 1998. a. juunis Tallinnas. Neljas linnaosas (Mustamäe, Lasnamäe, Kopli, Haabersti) moodustati 10-15 liikmelised lastetoetusrühmad. Töö toimus nii vene kui ka eesti 8-15aastaste lastega.

Ülesanded:

- Lastetoetusrühmade organiseerimine
- Individuaal- ja rühmatöö korraldamine
- Spordi- ja kultuuriürituste organiseerimine ja ellu viimine
- Laste loomepotentsi ja intellektuaalsuse arendamine
- Laste ja noorukite seadusrikkumise ja narkomaania preventatsioon

Töö toimub 10-15 liikmelistes rühmades, igal rühmal on kaks või kolm juhendajat, kes töötavad ühiskondlikus korras. Lastega kohtutakse kaks kuni kolm korda nädalas ühes ja samas kohas ühel ja samal ajal, et lapsed teaksid, et on koht, kus neid oodatakse ja kus nad saavad nõu ja abi.

1998. a oktoobrist kuni detsembrini on NLÜ Varia Artil plaanis lõpetada töö esimene osa kuue rühmaga. 1999. a. jaanuarist on plaanis luua uued rühmad ja jätkata tööd endiste rühmadega.

Töölaad:

- Individuaal- ja rühmatöö
- Kultuurilis-meelelahutuslikud üritused
- Spordiüritused

Projekti käigus moodustati seitse rühma seitsmekümnest inimesest neljas Tallinna linnaosas (Mustamäel, Põhja-Tallinnas, Lasnamäel ja Haabersti linnaosas). 78% rühmaliikmetest on poisid ja 22% tüdrukud. Rühmad moodustati noorsoopolitsei, sotsiaalabi osakondade ja koolide kaasabil. Kõige levinumad probleemid on koolikohustuse mittetäitmine, hulkurlus, kuritegevus, peresuhted. 85% projektis osalenud lastest ei ole sooritanud uusi kuritegusid (20% olid olnud kinni peetud ühe korra huligaansuse eest, noorsoopolitseiga koos proovisime leida olukorrast väljapääsu), 70% lastest osales projekti töös pidevalt, 30% aeg-ajalt, üks protsent langes projektist välja (vabanenud kohtadele võeti uued kliendid). 35% lastest töötasid suvel (ajalehemüük, haljastustööd ja kalendrimüük).

1999. a. märtsist hakkasime looma koostöövõrgustikku. See protsess ei ole veel lõppenud, aga juba praegu teeme koostööd kooli õpetajatega, lastekaitsetöötajatega, noorsoopolitsei inspektoritega ning tugevdame koostööd laste vanematega. Projekti toetasid Tallinna linnavolikogu lastekaitse- ja sotsiaalkomisjonid ning Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. Saadi ka rahalist toetust. Kohalikud omavalitsused hakkasid pöörama senisest rohkem tähelepanu sellele probleemile: linnas avatakse noortekeskuseid ja lastepäevakeskuseid.

Rühmatöö käigus käsitleti selliseid teemasid nagu "Mina ja minu sugulased", "Minu perekond", "Minu kodu", "Minu sõbrad", "Minu kool", räägiti ka narkootikumidest, laste õigustest ja kohustustest, alkohoolikutest, tunnetest. Koostati ankeet, mille kõik lapsed täitsid.

Projekti kestel korraldati spordivõistlusi ja kultuuriüritusi: laserrelvadega sõjamänge, rulluisutamisevõistlusi, jalgpallivõistlusi, orienteerumisevõistlusi, seiklusmänge, keeglivõistlusi, külastati muuseumeid, käidi ekskursioonidel mööda Eestimaad, külastati Coca-Cola Eesti tehast, korraldati jõuluüritusi. Kirjutati alla koostöölepingule lastetugikeskusega Tootsi Tuba, plaanis on arendada koostööd Paldiski noortekeskusega.

Projekti eluviimist toetasid Avatud Eesti Fondi tänavalaste programmi raames ette nähtud koolitused ja visiidid, mis võimaldasid tutvuda teiste mittetulundusühingute tööga, vahetada töökogemusi ja saada uusi teadmisi.

6.9 Mittetulundusühing Öökull projekt "Öökull"

LY BRIKKEL

Tartu kriminaalpreventiivse tänavalaste projekti senise töö tulemusena on loodud kontaktid saja lapse ja noorukiga, kes on pärit raskesti toimetulevatest peredest. Nende alaealiste kasvukeskkond on probleemne: vanematel on madal haridus, puudub elukutse ja kindel töökoht, sageli tarvitatakse sõltuvusaineid ja rakendatakse vägivalda. Taolistest peredest pärit lapsed eelistavad õhtuti koguneda kampadesse, veeta oma aega huligaanitsedes, varastades, kerjates ja sõltuvusaineid tarvitades.

Sihtrühm:

* Tartu tänavatel hulkuvad alaealised;

- * sõltuvusaineid tarvitavad alaealised;
- * alaealised õigushälvikud.

Eesmärk:

Saada ülevaadet tänaval kulgevast elust ja alaealiste tegemistest. Et suunata ja mõjutada neid protsesse tuleks pakkuda noortele tänavaelu asemel teisi vaba aja veetmise võimalusi.

Põhitegevused:

- 1) reidid Tartu linna tänavatel reedeti 21-01;
- 2) kohviku-, filmi- ja harrastusõhtud Tartu kristlikus kodus teisipäeviti ja reedeti 17-21;
- 3) koolivaheaja spordi- ja puhkelaagrid.

Peale põhitegevuse on tähistatud sünnipäevi, käidud teatris, Tähtvere lõbustuspargis korraldati lastekaitsepäeva üritus, Tartu naisseltsis ja Paliveres tüdrukute laager. Alates juunikuust on tegutsenud poiste enesekaitsetreeningud. Tartu Adventkirik toitlustas suvel lapsi kaks korda nädalas.

Oleme süvendanud koostööd omavalitsuse ja kolmanda sektori organisatsioonidega, et taastada probleemsete alaealiste toimetulek.

Projektitöö tulemusena on saavutatud usalduslik vahekord nii probleemsete laste kui nende vanematega. Tänavatööst on välja kasvanud vähemprivilegeeritud noorte keskus Öökull. Projektis osalenud laste ja noorte silmaring on avardunud ning on tekkinud motivatsioon teadmisi omandada. Paljud noored väärtustavad sportlikku eluviisi. Efektivsemaks on muutunud Öökulli ja avaliku sektori koostöö.

KOKKUVÕTE JA SOOVITUSI

Küllap mõtleb nii mõnigi lugeja käesoleva raamatu lõpusirgele jõudes: "...ei korralikku definitsiooni ega ka arvu.." Mis puutub ühtse definitsiooni väljatöötamisse, siis on selge, et jalgratast leiutama hakata Eestis ei tasu - Euroopa Nõukogu uuringute tulemusena pakutud määratlus on küllalt universaalne, et sobib "töövahendiks" ka tänapäeva Eestis. Lähtudes siinsete kultuurispetsiifiliste ning teiste oluliste aspektide analüüsist, olgu kokkuvõtlikult veel kord välja toodud:

1. Arvestades Euroopa Nõukogu seisukohta, soovitaks kasutada ühtset mõistet "tänavalaps". "Laps tänaval" veedab n-õ vaba aega tänaval hulkudes, tegevust otsides. Siiski on neil säilinud suhted oma perega (enamasti üksikema ning õdede-vendadega). Niisiis nad on regulaarselt oma pere, vanematega koos. Päeval on nad enamiku ajast tänaval, kuid (igal) õhtul lähevad oma vanemate koju magama. Enamikul neist lastest, keda Eesti linnades tänavail tegutsemas (hulkumas, midagi müümas, kerjamas jms) kohata võib, on just selline perekondlik taust. Seevastu mõiste "tänavalaps" tähendab lapsi, kelle ainukeseks koduks on tänav. Isegi kui nad aeg-ajalt viibivad laste või noorte sotsiaalasutustes, peavad nad oma koduks ikkagi tänavat. Need on lapsed, kes saavad loota vaid iseendale. Spetsialistide hinnangul on Eestis selliseid lapsi väga vähe. Eelmainitu peaks olema sellise analüüsi aluseks, kui tahetakse selgitada mõistete "tänavalaps" ja "laps tänaval" eristamise ning erinevate mõistete kasutamise otstarbekust. Lähtudes reaalsest olukorrast, võib tõdeda, et ilma igasuguse vanemliku hoolitsuseta lapsi on Eestis sedavõrd vähe, et erandite kirjeldamiseks ei ole eraldi mõiste juurutamine oluline. Seda enam, et sellise lähenemisviisi tulemusena hõlmaks senini vähem kasutatud mõiste "laps tänaval" just põhilist sihtrühma, seevastu kui üldisesse keelekasutusse juurdunud "tänavalaps" kirjeldab lastekaitsetöö n-õ haruldasemat sihtrühma.

Eeltoodust lähtudes ning probleemi pikaegset avalikku arutelu arvesse võttes tuleks konstateerida fakti, et siia maani ei ole suudetud kokku leppida, millist mõistet kasutada. Kuna see raskendab probleemi lahendamist, soovitame ühtset mõistet "tänavalaps", mis Euroopa Nõukogu uuringute seisukohast määratleb lapse ja tema olukorra põhitunnused: vanemate ja koduga seotud suhete olemasolu ja iseloomu, lapse vanuse, tegevuse tänaval jms. Sedavõrd avatud määratluses on ühtviisi võimalik kindlaks teha need lapsed, kellel on säilinud suhted kodu ja vanematega (alternatiivkasutuses: nn laps tänaval) kui ka need lapsed, kellel puudub igasugune kontakt oma vanematega (nn tänavalaps). Võimalikku lahterdamisohtu arvestades lihtsustab selline ühtne mõistekasutus nii probleemi üldist analüüsi kui ka spetsialistide igapäevast tööd. Arutelu, kas ja kuivõrd peegeldab Euroopa Nõukogu määratlus probleemi olemust Eesti kontekstis, see selgub nii praktiliste kui teoreetiliste uurimistööde põhjal. Kahtlemata raskendab sedavõrd spetsiifilise analüüsi teostamist asjaolu, et lastekaitsetöö riiklikus statistikas ei kasutata mitte kumbagi mõistet, mida vastava valdkonna spetsialistid (üldises kõnepruugis, erialastel konverentsidel ning seminaridel, meedias) juba aastaid kasutavad. Sellest tulenevalt ongi praegu kõige olulisemateks ülesanneteks terminoloogia ühtlustamine ning statistika meetodite korrastamine.

2. Eesti kultuurispetsiifiline aspekt. Eesti kliimas ei ole võimalik aasta ringi tänavatingimustes elada. Sestap seavad sellised lapsed (kas koos kaaslaste või vanematega) end sisse lammutamisele kuuluvates majades, paneelelamute keldrites jms. Arvestades selliste laste ja perede mobiilsust, on töö tänavatel määrava tähtsusega, et avastada abivajavaid lapsi ja noori. **Siit tuleneb omakorda aga kogu koostöövõrgustiku tähtsus: mittetulundusühingute tänavatöö võimaldab sõlmida suhteid tänavalapsega tema igapäevases keskkonnas - tänaval. Pärast seda asub nii lapse kui perega tööle lastekaitsetöötaja. Perenõustamisega ja koostöös kooliga toetatakse last haridustee jätkamisel (alustamisel). Ehkki praegu võib selliselt toimiv võrgustik tunduda ebarealsena, tuleb see seada lastekaitsetöö arendamise eesmärgiks.**

3. Tänaval aega veetvad lapsed piiritletakse enamasti 5-18aastastena. Ehkki siinkohal ei ole võimalik toetuda spetsiaalsetele uurimistulemustele, võib siiski eeldada, et vanuse ülempiir tuleneb 18 aastaste käsitlemisest täiskasvanutena.

4. Tänavakeskkonnas toimivad omad toimetulekustrateegiad, mis ei taga lapse eakohast arengut. Turvatunnet saab tänavatingimustes kindla tasu eest - mingi teo eest, mis on seadusvastane ja karistatav, teiste vastu väga julm või enda jaoks väga alandav. Keeldumisele järgneb enamasti karm karistus. Nii satubki laps väljapääsmatusse olukorda: kui ta tahab edasi olla selles kambas, peab ta ennast maha salgama ja tegema asju, mida ta varem üldse võimalikuks ei pidanud. Iseenda mahasalgamine on esimene samm kohanemaks uute elutingimuste ja -reeglitega: hulkurlus, raha teenimise võimaluste/tööde otsing, sh ebaseaduslikud tegevused nagu kerjamine, varastamine, prostitutsioon, sõltuvusainete tarvitamine. Siiski, rääkides tänavalaste põhilistest tegevustest, on negatiivse varjundiga konstateerimise asemel olulisem analüüsida: kas neil ongi teist võimalust... **Autorid on seisukohal, et peale eelnimetatu tuleks juurde luua noortekeskusi ja teisi vaba aja veetmise võimalusi, seda ka eriliste vajadustega noortele.**

5. Sellise eluviisiga kaasnevad muudatused lapse minakontseptsioonis - ta hakkab oma mina tunnetama jõu, võimu või otstarbe kaudu. "Minu teatud omadused on sellised, tänu millele on mulle kui kellegi vajaduste rahuldamise vahendile kindlustatud olemasolu. Minul kui inimolendil, minu soovidel ja vajadustel ei ole iseenesest mingit väärtust. Kui mul on piisavalt jõudu ja võimu, siis ühel päeval olen mina see, kes määrab, millised vahendid on vajalikud juba minu vajaduste rahuldamiseks" (Eik 1998).

Eeltoodud arvesse võttes on saanud kinnitust tõsiasi, et mida pikem on lapse tänavaelukogemus, seda suurem on ka sotsiaaltööle esitatav väljakutse.

Käesoleva raamatu teisest olulisest osast -tänavalastele suunatud projektide ülevaadetest - selgub, et eelkõige tuleks väärtustada kõikvõimalikke teenuseid ja tegevusi ning kindlustada laste ja noorte juurdepääs neile. Ka tänapäeva Eesti tänavalaste probleemi selgitavas küsitluses osalenud pidasid oluliseks lastekaitsetöö paindlikkust, reageerimisvõimet ning kõikide olemasolevate võimaluste rakendamist tänavalaste vajaduste rahuldamiseks. Küsitledes saime ka ühe sellise vastuse: "Täpset definitsiooni välja pakkuda ei oska ega julge.. Raske küsimus". Ühelt poolt nõustume selle vastajaga, teisalt usume, et kompimise teel võib ka kõige pimedamas ruumis ka kõige peenemaid detaile tundma õppida. Loodetavasti aitab käesolev raamat määratleda "tänavalapse" mõistet tänapäeva Eestis ning kindlaks teha ja leevendada kõnealuse probleemi olemust ja ulatust.

KASUTATUD KIRJANDUS

Avaldatud allikad:

Albert, V. N., Barth, R. P. (1996). Predicting Growth in Child Abuse & Neglect Reports in Urban, Suburban and Rural Counties. *Social Service Review*, Volume 70, Number 1, March, 58

Bachmann, T., Huik, J. (1989). *Imetabane taju*. Tallinn

Eglon, Ants (1997). Koolikohustuse täitmisega kaasnevad probleemid ja nende võimalikud lahendusteel. *Õpetajate Leht*, 12.12.

Eik, Ellu (1998). Tänavaelu tähendus isiksuse arengule. *Õpetajate Leht*, 09.01.

Euroopa Nõukogu (1994). *Street Children. Co-ordinated Research Programme in the Social Field 1992-1993*

Hutchinson, E. (1996). About the Welfare of Children. *Social Service Review*, Volume 70, Number 4, December

Institute of Medicine (1988). Homeless: Health and Human Needs. Washington, D. C. National Academy of Sciences Press

Jakobson, K. (1998). 5000 last elab tänaval. Sõnumileht, 05.10.

Korp, E. (1998). Avatud Eesti Fond läheb tänavale. Sotsiaaltöö, nr 6.

Leppiman, A., Enn, Ü. (1997). Tänavalapsed - kes nad on? Teoses: Lastekaitse Liidu konverents "Meie lapse mured": Lapsed tänaval. Tallinn

Leppiman, A., Enn, Ü. (1998a). Lapsed, kes elavad tänaval... Õpetajate Leht, 06.02.

Leppiman, A., Enn, Ü. (1998b). Tänavalapsed: kasvav sotsiaalne probleem. Teoses: Teaduselt praktikale. Uurimusi ja arutlusi sotsiaaltöö teemadel. Teadusartiklite kogumik. Tallinn

Mermet, J. L. L. (1995). Bibliography on Street Children. Henry Dunant Institute, Geneva.

Pöld, T. (1999). Uulitsapoisid otsivad aabitsatõde tänavalt. Postimees, 04.09.

Riigi Teataja (1992). Eesti Vabariigi Lastekaitseadus. 28, 370, 787-769.

Rämmer, A. (1997). Üldlevinud arusaamade kujunemine. Akadeemia, nr 12 (105).

Timberlake, E. M. (1994). Children With No Place to Call Home: Survival in the Cars and on the Streets. Child and Adolescents Social Work Journal. Volume 11, Number 4, August

Tulva, T. (1996). Sotsio-ökokultuuriline teooria lastekaitsetöö lähtekohana. Teoses: Lastekaitse muutuvus ühiskonnas. Teadusartiklite kogumik. Tallinn

World Health Organisation (1995a). Programme on Substance Abuse. Street Children Substance Use and Health: Training for Street Educators

World Health Organisation, the Commonwealth Youth Programme and UNICEF (1995b). Working With Young People. A Guide to Preventing HIV/aids and STDs. London, 66-67

Avaldamata allikad:

Avatud Eesti Fond (1999). Tänavalaste teemaline ümarlaud, 11.03- Materjalid

Enn, Ü. (1997). Eesti Punase Risti projekt "Tänavatöö" tänase Eesti sotsiaaltöö kontekstis. Kursusetöö. Tallinna pedagoogikaülikool

Kase, T. (1999). Tänavalapsed ja noorsoopolitsei. Ettekanne.

Kikkas, M (1998). "Lapsed tänaval ja/või tänavalapsed". Ümarlaud Eesti Vabariigi Sotsiaalministeeriumis 30.09. Kokkuvõte

TABEL 1. Politseisse toimetatud mitteõppivad ja -töötavad alaealised viimasel viiel aastal (AEF 1999)

	1994	1995	1996	1997	1998
Kokku toimetati politseisse alaealisi	9587	11438	10017	9736	9247
Neist ei õppinud ega töötanud	3103	3844	2509	2603	2651
Mitteõppivate ja -töötavate osakaal %	32,4%	33,6%	25,0%	26,7%	28,7%

TABEL 2. Alaealiste õigusrikkujate andmepangas olevad hulkumist harrastavad ning mitteõppivad ja -töötavad alaealised viimasel viiel aastal (AEF 1999)

	1994	1995	1996	1997	1998
Kokku andmepangas alaealisi õiguserikkujaid	2651	3579	3624	3633	3567
Neist hulkurlusega tegelevaid alaealisi	386	461	315	296	364
Hulkurlusega tegelevate alaealiste osakaal (%)	14,6%	12,9%	8,7%	8,1%	10,2%
Andmepangas olijaist ei õppinud ega töötanud üle 3 kuu	764	802	688	589	589
Mitteõppivate ja -töötavate osakaal (%)	28,9%	22,4%	18,9%	16,2%	16,5%

TABEL 3. Ülevaade alaealistest õiguserikkujatest piirkonniti: Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu aastail 1997-1998 (AEF 1999)

	TALLINN		TARTU		NARVA		PÄRNU	
	1997	1998	1997	1998	1997	1998	1997	1998
Alaealisi andmepangas	904	762	274	266	238	269	239	250
Neist hulkurlusega tegelevaid a/e	114	131	20	26	25	43	7	17
Ei õppinud ega töötanud üle 3 kuu	243	217	35	34	51	40	26	55

Kesklinna laste öömaja 1998. tegevus arvudes

Registreeritud ööbimisi 3141

Ööbijad 180

Lapsed 129
 Poisid 99
 Tüdrukud 30
 emad koos alaealiste lastega 51
 emad 21
 lapsed 30
 eestlased 64

Vanus	Külastajad	Tüdrukud		Poisid	
		emaga	üksi	emaga	üksi
1aastane	2	1		1	
2aastane	5	2		1	2
3aastane	2	1		1	
4aastane	3	1		2	
5aastane	2			2	
6aastane	4	1	2		1
7aastane	3	2	1		
8aastane	4				4
9aastane	8		2	6	
10aastane	18	1	1	1	15
11aastane	11	1	2	2	6
12aastane	12	1	1		10
13aastane	19		5		14
14aastane	16		6		10
15aastane	19		10		9
16aastane	12			1	11
17aastane	7				7
18aastane	7	1	1	1	4
19aastane	3	2	1		
20aastane	2			2	
		12	33	18	96
Kokku:	159	45		114	

Tallinn	141
Kesklinn	24
Põhja-Tallinn	50
Lasnamäe	43
Kristiine	6
Mustamäe	6
Pirita	5
Nõmme	4
Haabersti	3
Väljaspool Tallinna	34
Harju Maakond	10
Kohtla-Järve	8
Maardu	7
Järvamaa	4
Hiiumaa	2
Lääne-Virumaa	1
Hiiumaa	2
Lääne-Virumaa	1
Väljaspool Eestit	5
Läti Vabariik	4